

II RIIGIKOGU

7. istungjärk. **Protokoll nr. 186 (3).** 1925. a.

II Riigikogu koosolek 20. jaanuaril
1925. a. kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 83 Riigikogu liiget.

Walitsuse looshis: Riigivanem **J. Jaakson**, kohtuminister **R. Gabrel**, tööhoolekandeminister **Chr. Kaarna**, sise-minister **K. Einbund**, sõjaminister **J. Soots**, rahaminister **L. Sepp**, teedeminister **K. Wirma**, põllutööminister **A. Kerem**.

P ä e w a k o r d :

1. Riigiteenistuse seaduse osalise maksmapanemise seadus — üldkommissjoni ettepanek.

2. Riigiasutuste töö koondamise seadus — üldkommissjoni ettepanek.

3. Riigi 1925. aasta eelarwe — I lugemisel.

4. Eelarwe-kommissjonide walimine — wanematekogu ettepanek.

5. Seadus raudteedel makswaist politseilikkudest määrustest üleastumiste karistamise kohta — II lugemisel.

6. Aktsiisiseaduse §§ 1110 ja 1111 muutmise seadus — II lugemisel.

7. Wiljandi linna administratiiv-piirkonna laiendamise seadus — II lugemisel.

8. Kaubalaewa juhi kutse omandamise seadus — II lugemisel.

9. Kauba- ja abilaewade masinajuhtkonna ja -meeskonna sõidu seadus — II lugemisel.

10. Hoolekandeseadus — II lugemisel.

11. Eesti kultuurkapitaali seadus — II lugemisel.

12. Põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

13. Wähemusrahwuste omawalitsuse seadus — II lugemisel.

14. Maanteede seadus — omawalitsuse komisjoni ettepanek.

15. Weeühisuste seadus — maakomisjoni ettepanek.

16. Esimese rahwuswahelise töökonwerentsi poolt Washingtonis wastuwõetud tööstusettewõtetes tööaega kahaksa tunniga päewas ja neljakümne kahaksa tunniga nädalas piirawa konwentsiooni

eelnõu kinnitamise seadus — töökaitse komisjoni ettepanek.

17. Tööstusettewõtete nädala puhkepäewade seadus — töökaitse komisjoni ettepanek.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**, pärast abiesimees **M. Martna**.

Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus**, pärast abisekretäär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 5.25 min.

1. Päewakorra Juhataja **J. Tõnastuwõtmine. nisson**: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud. Kuna päewakorra kohta sõna ei soowita, loen päewakorra sel kujul wastuwõetuks, nagu ta juhatus poolt kokku seatud. Enne päewakorra juurde asumist on sõna sekretääril teadaande korras.

2. Teadaandmine Sekretäär **T. komisjoni antud Kalbus**: Riigikogu seaduseelnõu juhatus poolt on antud wäliskomisjoni kohta. Eesti ja Läti wahel

puudustkannatajatele kodanikkudele abiandmise asjus sõlmitud kokkuleppe kinnitamise seadus.

3. Riigiteenistuse Juhataja **J. Tõnastuwõtmine. nisson**: Kuna üldkommissjoni aruandjat kohal ei ole, siis on sõna aruandjana üldkommissjoni abiesimehel rkl. **K. Tammel**.

Üldkommissjoni aruandja **K. Tamm**: Wabariigi Walitsuse poolt esitati seaduseelnõu riigiteenistuse seaduse osalise maksmapanemise kohta. Nimelt on riigiteenistuse seaduses olemas § 42, mis Wabariigi Walitsusele õiguse annab ametist wabastada riigiametnikka, kelle tegewus riigi huwilede kahjulik. Tähen-datud paragrahwi riigiteenistuse seaduses oleks tarwilik kõige kiiremas korras maksuma panna, sest nagu tegelik elu on näidanud, on meil riigiteenistuses olnud

ametnikka, kes otsekohe riigi luwilede wastu töötawad ja kelle tegewus riigile äärmiselt kahjulik. Tähendatud Wabariigi Walitsuse poolt esitatud seaduseelnõu oli üldkommisjonis arutusel ja üldkommisjon ühines täiesti selle seaduseelnõuga, wõttes omaks ka Wabariigi Walitsuse seletused tähendatud eelnõu kohta. Kommisjoni nimel teen ettepaneku tähendatud eelnõu esimesel lugemisel wastu wõtta.

Juhataja **J. Tõnisson:** (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on tähendatud seaduseelnõu esimesel lugemisel wastu wõetud.

Aruandja **K. Tamm:** Nagu ma juba tähendasin on käesolew seaduseelnõu kiire iseloomuga, sellepärast teen ma ettepaneku I ja II lugemise wahel kolmepäewalisest tähtajast mitte kinni pidada.

Juhataja **J. Tõnisson:** Aruandja poolt on ettepanek tehtud esimese ja teise lugemise wahel kolmepäewalist tähtaega mitte pidada. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

4. Riigiasutuste töö koondamise seadus — I lugemisel. Kuna üldkommisjoni aruandja kohal ei ole, siis on sõna aruandjana üldkommisjoni abiesimehel rkl. K. Tamm'el.

Üldkommisjoni aruandja **K. Tamm:** Juunikuul 1923. a. anti Riigikogu poolt Wabariigi Walitsusele wolutus kulude kokkuhoidmise mõttes riigiasutuste koosseisusid kokku tõmmata, riigiametnikka nende kohtadelt wabastades ja kohti wakantseks jättes, wõi tarwilikka ametnikka ühest ametkonnast teise üle wiia. Sel alal on Wabariigi Walitsus teatud tagajärjed kätte saanud, aga et aeg oli wõrdlemisi lühike, siis oleks Wabariigi Walitsusel weel tarwis tööd jätkata, sest Riigikogu soow on alati olnud, et kulusid wõimalikult kokku hoiataks. Üldkommisjon läbi waadates nimetatud seaduseelnõu ja tema juurde Wabariigi Walitsuse poolt esitatud täiendust, millega Wabariigi Walitsusele wõimaldatakse koosseisu vähendamisel wabastatawaid ametnikka nende nõusolekul teenistuse luwidest sama astme wõi alama astme kohtadele paigutada, leidis

täiesti otstarbekohase olewat Wabariigi Walitsuse poolt soowitud wolutusi talle anda. Iseäranis tarwilik olla teedeministriumile see laia ja kitsarööpalise raudteede walitsuste ühendamise puhul. Kommisjon tegi walitsuse eelnõus ainult vähemad muudatused. Kommisjoni nimel teen ettepaneku seaduseelnõu esimesel lugemisel wastu wõtta.

O. Gustawson (is.): Kui arutati riigiasutuste töökoondamise seadust esimeses wäljaandes läinud aasta juulikuus, — mitte nagu aruandja tähendas 1923. a., — ennustas meie rühm, et sarnase seaduse wastuwõtmisega luuakse wäga hädaohtlik pretsedent, hädaohtlik selles mõttes, et Wabariigi Walitsusele hoogu antakse ka edaspidigi tulla uute samaste seaduseelnõudega. Meie ennustus on täide läinud. Ei ole weel aastatki möödas, kui Wabariigi Walitsus tuleb ja uusi erakorralisi wolutusi nõuab selle wahega waid, et neid wolutusi kaugemal kujul tahetakse.

Riigiasutuste töö koondamise seaduse esimese wäljaande puhul deklareeris meie rühm, et meie enne kui pärast seisame selle poolt: riigiasutuste tööd tuleb koondada ja koosseisusid vähendada. See peab aga sündima kindla kawa järel, süstemaatiliselt — ei milgi tingimisel juhuslikult, nii et iga ministrium nosib enda ette, ja et iga peawalitsuski neid küsimusi kodusel kombel lahendab. Ühelt poolt Wabariigi Walitsus ja teiselt poolt Riigikogu peawad siin saawutama kokkuleppe ja ühisel nõul ja jõul selle wäga põnewa enam kui akuutse küsimuse lõppude-lõpuks õnnelikult lahendada. See tee, mille walis Wabariigi Walitsus käesolewa aasta suwel ja millele ta on asunud nüüdki, on meile lausa wastuwõtmatu. Muudatused koosseisudes, mis sel teel tekiwad, peawad eelarwe arutamise puhul Riigikogus uuesti paratamatult tulema kõne alla. Riigikogu on asetatud walmis fakti ette: need ja need ametnikud on wabastatud. On hea, kui Riigikogu asjaga lepib, nagu soow. Ei saa Riigikogu teatud ametkoha wakantseksijätmisega ühineda, tuleb wabale kohale uuesti ametnik määrata ning nii tehtud töö tühistada.

Sarnane tee on seda vähem wastuwõetaw, et meil antud puhul täielik wõimalus on seda küsimust käsitada käsi-käes 1925. a. eelarwega, mis Riigikogule

juba esitatud ja praegu esimesel lugemisel. Oleks palju loomulikum, kui Wabariigi Walitsus oleks tulnud kawatsetawate ettepanekutega riigi 1925. a. eelarwes ja sinna ametnikkude koosseisudes soowitawad muudatused sisse wiinud. Siis oleks Riigikogu wõinud neid põhjalikult kaaluda, mõnda neist wastu wõttes, mõnda tagasi lükates. See oleks normaalne tee küsimuse lahendamiseks. Seda teed aga miski pärast minna ei tahta.

Nagu läinud suwel, on Wabariigi Walitsus nüüdki tulnud, nõudes blankoweksliit, ilma et oleks teinud teatawaks oma konkreetseid kawatsusi. Millistes ametkondades ja missugustes piirides kärpimisi ja kokkutõmbamisi ette wõtta tahetakse, sellest mitte poolt sõnagi.

Käesolewal korral on aga weel rohkem põhjust erakordsete wolituste andmise wastu olla, arwesse wõttes läinud aasta kogemusi. Mul on mitmest ametkonnast terve rida andmeid, mis lasewad oletada, et kohtade wakantseks jätmisel ei ole kaugeutki mitte riigi kulude kokkuhoidmisega ja riigi huwidega arwestatud, waid on teinekord tegutsetud wälja minnes puhtsubjektiivsetest kaalumistest, ses mõttes, et teatud ametnik ei ole ühel wõi teisel põhjusel oma ülemusele meeldinud. Ma tooksin ainult ühe väga efektse näite teedeministeriumist. Seal lasti teatawasti enne pühi lahti väga töowõimas isik, ametnik Saharow, inimene, kes nii hästi oma töowõime, organiseerimise ande, kui ka kogu oma siimaalse tööga oli näidanud, et ta oma ülesannete kõrgusel seisab. Pealegi sündis lahtilaskmine mööda minnes tema otsekohesest ülemusest — meriasjanduse peawalitsuse juhatajast. Ametnik oli juba wallandatud, kui tema otsekohene ülemus sellest kuulis. Seda esiteks. Teiseks aga jäeti selle oma ülesannete kõrgusel seiswa ametniku asemele isik, kes oma ülesannetega absoluutselt hakkama ei saa. Sarnased wahejuhtumised on wõinud tekkida erakorraliste wolituste armust. Käesolewal konkreetsetel juhtumisel on wahejuhtumine endaga kaasa toonud isegi kriisi laiemas ulatuses, sest meriasjanduse peawalitsuse juhataja lahkumise teadaanne seisab nähtawasti otsekoheses ühenduses tähendatud wahejuhtumisega meriasjanduse peawalitsuses. Sarnasel wiisil on aga talitatud mujalgi.

Selle juures on tihtipeale katsutud

näidata, nagu oleks tehtud suuremaid kokkuhoidmisi, et kiidelda: meie ministerium on nii ja nii palju ametnikka wallandanud. Sarnane wallandamine on aga sisuliselt olnud fiktiivne. Samade ametnikkude asemele on aga tihtipeale ametisse pandud isikud wäljaspool koosseise. Pärnu wangimajast näiteks teatati mulle juhtumisest: kaks ametnikku on lahti lastud, wäljaspool koosseise on aga wõetud lahtilastud ametnikkude töö tegemiseks 3 uut tööjõudu. (J. Uibopuu, rhwsw.: Kaks!) Õige — kaks. Tähendab, ühelt poolt on 2 ametnikku lahti lastud, neile kolme kuu palka edasi makstes, teiselt poolt aga juurde wõetud kaks uut ametnikku uute palkadega. Ma ei suuda aru saada sarnasest kokkuhoidmisest, mis seisab selles, et endise kahe ametniku palga asemele tuleb maksta palka neljale. (J. Uibopuu, rhwsw.: Wangimajade ülema proua teenib edasi!) Proua teenib edasi. Aga proua töö seisab selles, et lasta oma töö teistel ära teha ja ise waid palka wastu wõtta.

Üldse wõime konstateerida, et absoluutset palgasummade vähendamist kätte saadud ei ole. Wabapalgaliste suurenenud tasusumma neelab teatawad vähendused täiesti ära.

Kõiki neid läinud poolaasta kibedaid kogemusi arwesse wõttes ei saa meie oma endist seisukohta rewideerida. Olles küll arwamisel, et riigiasutuste tööd koondada tuleb ja ametnikkude koosseise kärpima peab, leiame meie, et wähe eeldusi on oletamiseks, et see töö oma tulemuste suhtes õnnelikuna wõiks sündida, kui teda tehakse nii, nagu käesolew seadus seda ette näeb. Ma rõhutan weel kord, — meie arwamise järgi wõib see sündida üldise kindla kawa põhjal, mille arutamisest ei tohi Riigikogu kõrwale tõrjuda. Paistab olewat wäljaspool iga kahtlust, et käesolew seadus wastu wõetakse. Sel puhul aga jätab meie rühm omale täie õiguse tulla arupärimistega ja küsimustega igakord, kui ühes wõi teises ametkonnas on kordunud lood, milliste iseloomustamiseks ma ühe tõin. Teiste sõnadega, kui käesolewat seadust kasutatakse selleks, et mõnest ametnikust isiklikudel põhjustel lahti saada. Meie rühm on käesolewa seaduseelnõu wastu.

Kohtuminister **R. Gabrel:**
Selle kohta, mis härra eelkõneleja sele-

tas Pärnu wangimaja kohta, oleks minul tähendada, et nende kahe ametniku lahtilaskmine koosseisude vähendamise tõttu sündis minewal aastal 15. augustil. Siis oli wangide arw terwes wabariigis umbes 2500. Käesolewa kuu alguses sai Pärnu wangimajaülemale lubatud nende tööstussummade arwel paar wangiwahti juurde wõtta, sest et praegu on meil wangide arw umbes 1000 wõrra tõusnud. Üle terve riigi ulatab wangide arw praegusel ajal umbes 3500-ni. Pärnu wangimajas on iseäranis see arw tõusnud palju üle normaalarwu ja sellepärast on wõimatu olemasolewate jõududega läbi saada. (O. Gustawson, is.: See tõusis alles detsembrikuus.) Aga sai jaanuarikuu alguses lubatud neid juurde wõtta ja 15. augustist kunni 1. jaanuarini ei ole lubatud ühtegi juurde wõtta.

Mis puutub nüüd wangimajaülemale prouasse, siis on selle kohta ka kaebtus tulnud kohtuministeeriumi. Selle wangimajaülemale on ettepanek tehtud oma prouale teist kohta muretseda ja sinna wõõras isik wõtta.

Teedeminister K. Wirma: Lupeetud Riigikogu liikmed! Kui küsimust nii wõtta, nagu seda rkl. Gustawson käsitas, siis peab mitu astet selle küsimuse juures üksteisest lahutama. Esimene küsimus on see, mida rkl. Gustawson heakskiitwalt alla kriipsutas, nimelt, et on tarwis koosseisusid koondada. Kui seda küsimust jaatawalt panna, siis peab aga küsima, kuidas seda teostada. See on üks küsimus.

Teine küsimus, mis rkl. Gustawson ette tõi, on küsimus, kuidas eelmistel aastatel on koosseisusid koondatud.

Need on kaks täiesti lahus iseseiswat küsimust, misjuures üks puudutab asju, kuidas on eelmistel kordadel midagi tehtud, kuna teine käsitab seda korda, kuidas teatud asja peab ja saab teha. Rkl. Gustawson arwab, et kui määrata koosseisud eelarwe korras kindlaks, siis ka kohe selge on, keda ametist wabastada wõib. Tegelikult aga tõuseb just siis küsimus, kuidas ametasutused saawad teostada ja täita Riigikogu soowi, et koosseisusid koondada. See küsimus on puhtjuriidiline, seal on teatud õigused ametnikkudel ja teatud ülesanded ja wormitäätmised ametasutusel.

Mina wõin teile jutustada ühe juhtumise, millest teie wõib olla arwate, et

see anekdoot on. Kuid mina jutustan teile siiski sündinud loo. Minu tänawuaastane esimene päewakäsk sattus riigikontrolli arwustuse all niisugusesse seisukohta, et mind paluti kirjalikult seda päewakäsku ära muuta.

See päewakäsk seisis selles, et mina määrasin ametisse, silmas pidades uusi koosseisusid, ametnikka nende inimeste hulgast, kes juba ametis olid, kuid kellel 1924. aasta eelarwes teistsugused nimetused olid kui 1925. aastal. Näiteks 1924. a. nimetus oli inspektor ja tänawuaasta on tema nimi — rewident. Kontrolli arwates ei wõi ümbernimetusi teha. Minul olid inimesed ametis, oli tarwis neile jaanuarikuu palk wälja maksta ja teatud wormitäätmise suhtes oli tarwis majasse korä sisse seada. Riigikontrolli arwates aga ei ole see seadusega kooskõlas. Tuleb küsida, mis mina wastawate ametnikkudega oleksin pidanud tegema, kas oleksin pidanud nad lahti laskma ja ootama, millal Riigikogu eelarwe kinnitab. Sel juhtumisel oleks pidanud ametkond tühi olema kolm kuud. Teadagi, et mina pidin seadust nõnda seletama, et tööseisakut ei juhtuks.

Teie näete sellest, et ametkonnal ei ole wõimalik kaugeltki nii lihtsalt seda täide saata, mis seaduse paragrahwiga on otsustatud Riigikogus. Seal wõiwad arusaamatused tekkida. Riigikontroll kaalub praegugi seda küsimust, mida teile jutustasin, ehk küll mina ette tõi põhjused, mispärast mina olen sunnitud seda tegema ja et krediidi määramise seadusega on ametkonnal palga paragrahw peaasi, mitte aga koosseisud. Siin küsiksin mina rkl. Gustawson'ilt, kui temal oleks täide saata Riigikogu otsus, mis eelarwe korras nõuab wabastada koosseisudes mahakustutatud ametnikku, kuidas rkl. Gustawson selle ametniku lahti laseb? Lihtsalt öelda, et Riigikogu on maha kustutanud, sellepärast tuleb ametist lahti lasta, on wähe. (Wahel h ü e O. Gustawson'i, is. poolt.) No jah, mina ei tea, kuidas Teie seal arwate, ütlen aga, et ametnikul on omad õigused, mis teda kohtu korras kaitsewad ja sellepärast on tema seisukoht teatawal määral kindlustatud. Sellepärast peab Wabariigi Walitsuse wormiline otsus olema ametniku lahtilaskmiseks, Riigikogu poolt tehtud otsuse täitmiseks. Praeguses korras on tarwilik, et Riigikogu poolt tehtud otsused ametniku wa-

bastamise kohta teatawale juriidilisele pinnale asetatakse. Aga lahtilaskmise juures on weel muid asjaolusid silmas pidada. On näiteks koosseisus maha kustutatud osakonna juhataja abi. On see osakonna juhataja abi kogenud inimene ja mõnekümne aasta kestel ametis olnud, kuid osakonna juhataja abiks alles wiimasel ajal saanud. Tema asemele on wõetud uus inimene. Riigikogus aga kustutatakse osakonna juhataja abi koht maha — arwatakse, et tööd on vähemaks jäänud wõi muud. Selle otsuse põhjal peab osakonna juhataja abi lahti lastama ja lastakse ka lahti, kuna tema endisele kohale palgatud isik ametisse jäetakse. Tõepoolest oleme näinud, et riigiasutustes lastakse lahti inimesi, kes asjale tarwilikud ja kogenud isikud on ja just sellepärast, et koosseisude vähendamisel wastawad kohad nagu kogemata mahakustutamisele juhtusid. Loomulikum ja mõistlikum oleks, et lahtilastaw ametnik vähemalt endisele ametastmele tagasi saaks ja tema asemele pärast juurdetulnud noorem inimene, kellel wõib olla perekonda ei ole, kes wõib olla esimest aastat teenib, lahti lastakse. Eelmisel aastal maksawat seadust on Wabariigi Walitsuse ettepanekuga kui ka komisjoni poolt tehtud parandusega sellekohaselt täiendatud, mis täiesti tarwilik on. Muidu oleks raske koosseisusid vähendada otstarbekohaselt.

Rkl. Gustawson puudutas muuseumeriaseanduse peawalitsust. Meie oleme selles asjas rkl. Gustawson'iga isiklikult kõnelenud ja mina olin esiteks temaga ühel arwamisel. Nüüd on aga minul andmeid ja pean ütleva, et mina nüüd teisel arwamisel olen, kui eelmine kord ja olen täielikult nende poolt, kes seda asja nii teinud, nagu ta praegu tehtud. Subjektiiwne arwamine on iga asja juures olemas, kuigi andmed ühesugused. Wahel tuleks kas wõi wahekohtunik määrata, kes andmeid läbi waataks, wõi peaks kuidagi teisiti talitama, aga subjektiiwne moment jääb ikkagi püsima. Kui inimesi on ametist lahti lasta ja kui sellejuures on wõimalus walida, kas üht wõi teistmoodi teha, kas üht wõi teist wabastada, siis on isiklik otsustamine paratamatu. Selle otsuse üle wõib pärast waielda, wõib pahandada, et ei ole küllalt korralikult toimetatud, kuid see asja ei paranda, sest koondamine on eelarwe korras tehtud.

Peale selle tahaksin rkl. Gustawson'ile weel seda öelda tema wäite peale, nagu ei oleks walitsus mitte poole sõnagagi seletanud, kuidas ta koosseisusid kawatseb vähendada. Minu teada oli rkl. Gustawson komisjoni koosolekul, kus mina seletasin, et minu teada Wabariigi Walitsuse kawades on koondamine nende koosseisude piirides, mis Riigikogule on esitatud ja mida Riigikogu wastu wõtab. Seda komisjonis antud seletust kordan ka siin: just neid koosseisu määrasid wõetakse aluseks, mida Riigikogu wastu wõtab. Nende aluste piiridesse kawatseb walitsus jääda. Selle juures on aga lugu niisugune, et need koosseisud, mis esitatud 1925. a. eelarwe juures ja need koosseisud, mis tegelikult kohtade peal, on suurelt lahkuminewad. Näiteks on tarwis kitsa- ja laiarööpalise raudtee walitsused ühendada. Selleks on tarwis wastaw otsus teha, kuid seda küsimust kawatsetakse alles siis lõpulikult otsustada, kui Riigikogu koosseisud üht wõi teistmoodi on kindlaks määranud. Et aga walitsus seda Riigikogu otsust teostada saaks, selleks on tarwis wastu wõtta käesolew seadus, mis selle otsuse teostamist wõimaldab.

Juhataja J. Tõnisson: Lõp sõna on aruandjal.

Aruandja K. Tamm: Ei tarwita.

Juhataja J. Tõnisson: Aruandja poolt on ettepanek seaduseelnõu I lugemisel wastu wõtta. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seaduseelnõu I lugemisel wastu wõetud.

Aruandja K. Tamm: Et see seaduseelnõu kiire iseloomuga, pealegi väga lihtne, teen ettepaneku selle II lugemisele asuda ilma kolmepäewase waheajata I ja II lugemise wahel.

Juhataja J. Tõnisson: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

5. Riigi 1925. a. P. Baranin (wn.):
eelarwe — I lu- Господа депутаты! Если
gemisel. мы представим себе, что

государственный бюджет
есть нерв государственного организма или
целая нервная система, то и должны будем

поставить диагноз: насколько эта нервная система правильно и нормально работает? Ясно, если работа нервной системы идет нормально, без особого напряжения, тогда организм развивается, крепнет и расцветает. И наоборот...

Следовательно, развитие организма зависит от состояния нервной системы. Поэтому, позвольте несколько остановиться на этом вопросе и разобраться в правильном и нормальном развитии государственного организма, питающегося здоровым бюджетом.

Соответствующие выводы в этом отношении уже сделаны до меня предшествовавшими ораторами, давшими почти одинаковую оценку, так что мне здесь открывать Америку уже не приходится. С первого взгляда может показаться, что наш бюджет совершенно здоров и дает правильное, достаточное и нормальное питание государственному организму, ибо цифры это подтверждают. Бюджет — без дефицита. Необходимо, однако, заметить, что цифры могут выдержать какую угодно тяжесть, но выдержит ли эту тяжесть живое тело — народ — это другой вопрос. Семимиллиардный бюджет, как уже упоминал депутат Югансон, и миллионный народ, вот — дилемма. Исходя из такого сопоставления, я нахожу, что такой бюджет для нашего народа является слишком тяжелым бременем. Слишком крупную дань приходится нести каждому гражданину в кошелек казны. Министром финансов эта дань определяется в 3117 мк. на каждую душу, включая, конечно, и детей. На самом деле — эта сумма — много выше. Но и такая сумма министром финансов считается предельной, дальше которой идти нельзя.

Нельзя было бы против этой суммы возражать, если бы у наших крестьян закрома помилось от запасов зерна и продуктов. Если бы на наших фабриках и заводах не доставало рабочих рук. Если бы спрос на изделия нашей страны превышали производство и т. д.

Но когда наши крестьяне далеко не в состоянии прокормить население своей страны, когда наши заводы не находят достаточного сбыта своего производства, когда рабочие не находят того господина, который купил бы их труд. Когда рыбаки наши, вместо лова рыбы, мутят воду, а наши мелкие огородники в Причудье ждут скупщика, как ангела с небес, который забрал бы продукты их производства и хоть

несколько пенни бросил бы им на корку хлеба.

При таком положении, господа, придется подтвердить, что наш бюджет является тяжелым бременем для населения. Его размеры не могут дать свободы развития экономическим силам страны. Страны молодой, неокрепшей, находящейся в первой стадии своего развития.

Поэтому все свое разумение мы должны направить на его сокращение. Если Государственное Собрание проникнется этой мыслью, оно сможет это сделать.

Однако, сокращения ни в коем случае не должны коснуться тех статей расхода, которые имеют непосредственное влияние на поднятие нашей культуры, образования и экономического развития.

Мы должны уяснить себе пределы возможностей. До сего времени мы продолжаем жить на широкую ногу. Мы чрезвычайно расплылись. Для устранения этого недостатка нам необходимо проверить расходы на содержание дипломатических представительств, а также подвести итоги консульским работам. Кивок, сделанный министром финансов в этом направлении, можно только приветствовать и от души пожелать ему последовательности при обсуждении бюджета в бюджетной комиссии.

При обсуждении этого вопроса на первом плане мы должны поставить народ и его интересы. Интересы народа мы должны поставить выше призраков заграничного шика и отбросить в сторону погоню за великодержавием.

Точно также ничуть не пострадает страна, если мы до последней возможности сократим свои учреждения, упростим делопроизводство и уменьшим, все-таки, еще многочисленную армию служащих. Чем в значительной степени облегчим налоговое бремя наших граждан, от благосостояния которых зависит и благосостояние государства.

Затем... министр финансов несколько раз подчеркивал необходимость сбалансирования бюджета, т. е. устранения дефицита. Это — такая простая математическая истина, против которой возражать не приходится.

Также нельзя возражать против увеличения таких налогов в городах, как существующий сбор с недвижимостей в размере трех марок. Но в общем к увеличению налогов следует отнестись с чрезвычайной осторожностью. Так как вследствие несовершенства нашей налоговой системы их

у нас и так довольно много и даже очень много.

Кроме сего необходимо помнить, что аккуратное поступление налогов зависит от экономического положения населения. В экономическом отношении наши граждане находятся далеко не в одинаковых условиях. В особенно скверных условиях находится русское население Причудья, Печер и Принаровского края. На это следовало бы обратить самое серьезное внимание. К сожалению настоящий бюджет в этом отношении приводит меня к горькому разочарованию. Я не вижу из него, чтобы у правительства было хоть малейшее желание поднять экономическое положение русского населения, раскинутого по границам республики. Нельзя себе представить, чтобы правительство не знало об этом положении, но раз оно не предпринимает в этом направлении никаких шагов, то можно объяснить это только двумя причинами: или правительству чужды интересы русского населения и к его нуждам оно относится безразлично, или до сего времени оно не учло той государственной выгоды, которая может получиться с поднятием экономического положения русского населения.

Неоднократно мною упоминалось и сегодня приходится повторить, что до сего времени ничего не сделано для поднятия рыбного промысла на Чудском озере. До сего времени не могут понять, что поднятие этой отрасли народного хозяйства может увеличить наш экспортный баланс на полмиллиарда марок.

Я должен отметить, что при министерстве земледелия имеется два инструктора по рыбному делу. Плодов их просвещенных умов я, к сожалению, до сего дня не видел. Не на их ли обязанности отчасти лежат заботы о развитии этого промысла? Не могут они не знать, что, вот, уже в течение 5 лет рыболовство из года в год падает и прямой причиной является потеря старых рынков. Не на их ли обязанности лежит отыскание новых способов переработки рыбных продуктов, могущих обеспечить сбыт как на внутреннем, так и внешнем рынках? К сожалению до сего времени в этом направлении ничего не сделано и в отношении будущего никаких программ не видно.

Затем позволю себе указать на другую хозяйственную отрасль русского населения, ведущую также к гибели, а не развитию.

Причудское население, т. е. те же рыбаки, занимаются кроме рыболовства еще огородничеством. И вот, в прошлом году, в расчете получить лучшую оплату своего труда, засеяли они свои огороды цикорием. В прошлые времена сей продукт находил всегда и рынок и сбыт, а теперь принес одно несчастье. Получился урожай, превышающий потребности внутреннего рынка на 50—60 тысяч пудов и сбыта опять нет. Население приходит в отчаяние, надо отдать продукт ниже себе-стоимости, чтобы на вырученное получить хоть кусок хлеба. Получается опять мрачная картина: население заготовило продукт, затратило последние гроши, энергию и в результате: опять-таки — ноль, пустое корыто. Куда же деваться этому бедному населению, выбитому из колеи и чем питаться? Времена израиля прошли. О манне небесной мечтать не приходится. (Segane wahlhülle E. Weberman'i, rhsw. poolt.) Азбуку читать Вам я не намерен. Оставаться же дальше в таком положении нет никакой возможности. Если соответствующее министерство, т. е. министерство земледелия, во время не могло придти на помощь в смысле регуляции производства соответственно потребностям страны, то в настоящее время должно придти на помощь правительству и оплатить труд населения, забрав у него заготовленный продукт, дав тем возможность дальнейшего существования. Я только что сегодня еще получил письмо из Причудья, характеризующее печальное положение населения в этом крае и подчеркивающее тот факт, который я сейчас привел. Так как письмо это очень краткое, то разрешите мне его огласить:

„Нужда среди населения в Причудье растет и ширится с каждым днем, захватывая новые семьи. Зимы нет, озеро свободно ото льда, но ловли нет, прекращается рубка леса, извозу никакого, дрова у всех на исходе, цены на хлеб растут (в Черном на базаре ржаная мука 525 мк. пуд.). Закупленные для зимнего извоза лошади стоят без работы. Цикорий неидет тоже. Обеднеет наш край совсем.“

Кроме сего необходимо отметить, что политика министерства земледелия по отношению к русскому населению Причудья должна быть коренным образом изменена. Так, в отношении земельной реформы, можно сказать, что русского населения она совершенно не коснулась. Здесь можно найти даже в некотором роде реакцию, так как

вместо наделения землей наблюдаются случаи отобрания той земли, которой русское население пользовалось с давних времен. Нельзя было бы забывать, что Причудское население до-революционного времени считалось арендаторами помещичьих земель. Министерство, отбирая землю у таких арендаторов, ведет этим плохую воспитательную политику, само того не сознавая. Массе дается возможность на собственной шкуре испытать прелести и преимущества аграрной реформы по сравнению с помещичьим землепользованием. От таких мероприятий, я думаю, нельзя ждать симпатий и к современной земельной реформе. Чтобы не быть голословным, я позволю себе указать на факты. Так в 1921 году министерство земледелия отобрало от жителей дер. Казепель около 230 пурных мест сенокоса, которым население пользовалось около 60 лет. Благодаря протесту населения, доведенному до Государственного Собрания в 1922 году чрез депутата Югансона, взамен отобранных сенокосов были отведены другие, более худшие, — население успокоилось. Но не успокоились власть имущие. Те же сенокосы министерство в текущем году снова отбирает и предполагает взамен их отвести меньшее количество и более худшего качества. Опять жалобы, прошения. Население не может понять: откуда опять такая немилость? И чем это объяснить? Беспорядком или определенной программой? Пожалуй, и одним и другим. Относительно программы можно, конечно, спорить, но относительно порядка, пожалуй спорить не приходится. К порядкам, царящим в министерстве земледелия, можно еще прибавить страшную медлительность в делопроизводстве. Например, для того, чтобы возбудить дело о выселении старого корчмара из Носовской корчмы, для передачи последней самоуправленияу, потребовалось целых два года. О том, что в первой инстанции дело проиграно, не стоит, конечно, говорить. Вообще в отношении министерства земледелия можно пожелать, чтобы лицо, возглавляющее министерство, имело по крайней мере 4 глаза и пожалеть, что природа человечество обидела, наградив только двумя глазами и оба поместила во лбу.

Затем необходимо серьезно подумать о предоставлении заработка русскому населению и о приспособлении его труда к условиям настоящего времени. Правительство должно иметь заботу о всех гражданах страны и стремиться к созданию таких

условий, при которых каждый гражданин сможет найти применение своего труда. Только при таких условиях наши граждане могут быть силой и оплотом государства.

Помятую эту простую истину, все мероприятия правительства в этом отношении должны быть направлены так, чтобы достигали цели. До сего времени, к сожалению, этим похвастаться нельзя. Так, зимой прошлого года для борьбы с безработицей и в помощь пострадавшим от наводнения рыбакам министерством труда и призрения было отпущено 1.000.000 мк. Деньги были отпущены чрез Юрьевскую уездную управу. И вот, стыдно говорить, что из этого вышло. Почти ни один рыбак, начиная от устья Эмаеги и до северной границы уезда ни гроша не получил. Как это ни странно, но это — факт. Я не буду называть фамилий, не буду перечислять всех фактов, но укажу только на один, очень характерный. Бедная вдова, живущая в дер. Воронья на берегу озера, которой водой размыло убогую хижину, считается не пострадавшей и никаких пособий не получившей. За то, не так далеко от нея, живущий на приличном расстоянии от берега крестьянин получил 40 или 50 тысяч марок пособия. И получилась картина, как сытый и обезпеченный господин вырывает кусок из голодного рта у пострадавшего бедняка. Когда наталкиваешься на такие результаты благих начинаний, то невольно спрашиваешь себя: что это за демократический строй, за который мы боролись? Неужели только для того, чтобы потворствовать неправде. Я уверен, что при старом строе, такие господа, которые так обращаются с казенными суммами, непременно были бы наказаны. Мне же министр труда и призрения ответил, что сделано — то сделано, исправить к сожалению нельзя. Я думаю, что министр в сем случае проявил чрезмерную слабость.

Слишком дороги народные денежки и слишком их мало у нас, чтобы позволять их так разбрасывать. Каждый грош нашего бюджета должен достигать своей цели. Если алчные руки протягиваются за куском голодного, то надо иметь смелость безцеремонно заявить таким господам: руки прочь! Надо заставить понять этих господ, как бережно и осторожно надо обращаться с казенными суммами и не заставляя народного депутата краснеть перед населением за благотворительную деятельность исполнительной власти.

Не могу обойти молчанием законопроекта

о культурной автономии национальных меньшинств, скорейшее проведение в жизнь которого зависит от желания правительства. Хотя Глава государства и высказался в положительном смысле, т. е. признал необходимость его проведения, но к сожалению, место, отведенное этому законопроекту в порядке сегодняшнего дня, наводит меня, все-таки, на пессимистический расуждения. Я очень был бы рад, если мой пессимизм не оправдается, но к сожалению история этого законопроекта говорит против оптимизма. Между тем, скорейшее проведение его в жизнь для национальных меньшинств является насущной необходимостью.

С принятием его сгладятся многие шероховатости и устранятся многие препятствия, чинимые в настоящее время некоторыми уездными управами, в особенности Юрьевской. Последняя является тормазом не только в культурной работе, но и прямо в учебном деле. Так, в отношении самоуправления с преобладающим большинством русского населения, от выборного принципа учителей остался один призрак. Самоуправления выбирают одного кандидата, а школьное управление назначает другого. Последний такой случай был в Красных Горах. Если остановиться на нем подробно, то придется коснуться заинтересованных в этом деле сторон, а по-сему, не желая кого-либо задевать, я подробностей не затрагиваю.

В заключение должен подчеркнуть, что наш государственный строй, как демократический, требует от Государственного Собрания, при проведении законов, демократических принципов: свободы, равенства и братства. Хотя многие разочаровались уже в этих словах и причисляют их к категории трафаретных выражений, но я еще сохранил веру в них и поэтому желаю, чтобы правительство, при проведении законов в Государственном Собрании руководилось только этими принципами. При отсутствии этих принципов, стоящие на очереди законопроекты о культурной автономии национальных меньшинств и о регистрации вероисповедных обществ и союзов принесут с собою не мир и культурный расцвет, а вечные раздоры и застой во всех сторонах духовной и культурной жизни национальных меньшинств.

J. Laidoner (põl.): Härrad rahvasaadikud! Mina ei taha mitte sõna võtta üldse meie terwe büdsheti läbiarutamiseks, waid tahaksin puudutada ai-

nult mõnda küsimust, mis puutuwad meie riigi julgeolekusse wälimisesse ja sisemisesse, ja mis eraldi silma paistsid nendel erakorralistel sündmustel, mis meil olid minewal aastal 1. detsembril.

Esimeseks mina puudutaksin meie kaitsewäe küsimust. 1. detsembril meie elasime üle väga raske momendi ja meie kaitsewäe organisatsioon näitas, et ta peale pandud lootused täideti, ta täitis oma kohused nii, nagu meie seda ta käest loota wõisime. Siiski on aga ka kaitsewäes mõned küsimused, mõned wäärnähtused ilmsiks tulnud, mis tingimata tulewad parandada. Kõigepealt ma tähendaksin, et meie mingil tingimisel ei wõi suurt kaitsewäge ülewal pidada, seda ei kanna meie ökonoomiline seisukord wälja, ei pane sellele wastu. Meie peame oma kaitsewäe nii wäikse pidama, kui meie olukord wähegi lubab, aga selle eest peame katsuma teda ette walmistada ja korraldada nii heaks, kui wähegi wõimalik. Esimeseks kaitsewäe omaduseks peab olema täielik distsipliin. Mina tähendaksin, et selles asjus on ehk mõned puudused, ja praegu, peale 1. detsembril sündmusi pannakse ühel ja teisel kohal küsimusi ette, miks ei olnud selles ja selles wäeosas täielik kord jne. Mina ütlen, et just seal tuli wäärnähtusi ilmsiks, kus küllalt tugew ja kindel distsipliin ei walitsenud. Peab üttelema, et selles küsimuses meie oleme kaunis halwa päranduse saanud Wenemaalt, mitte kaitsewäe mõttes, waid waate mõttes distsipliini peale. Meil on niisugune waade aset wõtnud, et näiteks, kui praegu keegi ohwitser teeks mõnele sõdurile märkuse uulitsa peal selles mõttes, et sõdur ennast igalpool korralikult ülewal peaks, siis tihti on kodanikud, kes seda pealt waatawad, mitte selle ohwitseri poolt, waid ümberpöördukt, sõduri poolt. Arwatakse alati, et ohwitser sõdurile distsipliini ja korra nõudmisega teeb ülekohut. Meie lühikesee teenistuse juures, kus meie sõdur sõjawäeteenistuses on kõigest poolteist aastat, kui teda ainult kasarmu distsipliini kaswatusele jätta, siis on sellest liiga wähe. Peab ka selle järele walwama, et sõdur ennast igalpool korralikult ülewal peab. Aga nüüd on asi nii kaugele läinud, et ei ole 10% ohwitseridest, kes ülepea weel teeks sõdurile märkusi ja walwaks selle järele, et ta igalpool korralikult ennast ülewal peab. Ma toon ühe wäikese näite, mida mulle üks

lugupeetud Riigikogu liige just täna justustas. Siit sõidab rong Nõmmele, seal wagunis on sees ka üks ohwitser, ja sinna tulewad sisse kaks poolwintis sõdurit, mitte väga purjus, aga mõlemad natukene joobnud olekus, hakkawad lärmitsema, puudutawad ühte ja teist naisterahvast ja wiimaks lähewad nii poolküljekile ja tõukawad paar korda seda ohwitseri. See ohwitserikene aga ainult punastab, ja lõppude lõpuks sellega see asi lõppeski. See on iseenesest väga wäikene näide, aga ta näitab, et see härra ei saanud sellest aru, mida ta oleks pidanud tegema. Ja mina saan tema psühholoogiast ka aru, sest senni ajani ei ole seda mitte heaks kiidetud. Aga mina arwan, meie peame seda nõudma, peame igapidi sellele toeks olema, ja on väga suur tähtsus sellel, missugust waadet wäljendab Riigikogu, ta liikmed igal pool, mitte ainult siin saalis, waid ka wäljaspool. Mina tähendan, et meie wäike sõjawägi ainult siis wõib korralik olla, kui ta on täiesti distsiplineeritud. Ja ka 1. detsembri sündmused näitasid, et need wäeosad olid kõige kohusetruumad ja korralikumad, kus walitses täiesti kindel ja korralik distsipliin.

Teine küsimus, mida mina puudutaksin, on warustuse küsimus. Meie oleme siin küll mõnikord pikalt ja laialt rääkinud sõjawäe tehnilisest warustusest, aga kahjuks seda warustust juurde muretsetud on wõrdlemisi õige wähe. Mina ei hakka siin pikalt neid warustuse puudusi ja tehnilisi puudusi kõiki mitte ülesse lugema, selleks on sellekohased komisjonid töös, seda saab riigikaitse komisjon arutama, ja seda saab wist ka sõjaministeeriumi eelarwe-komisjon arutama, nõnda et see oleks üleliigne seda siin detailselt arutada. Mina tähendaksin aga ainult, et minewa aasta raske majandusliku aja tõttu üks osa erakorralisest eelarwest jäi täitmata, ja selles osas on ka just see, mis puutub sõjawäe warustusse. See jäi täitmata, ja see on meie sõjawäele suureks miinuseks, suureks puuduseks. Ma tähendan weel, et wõib ju olla, et meie pidime seda kokkuhoidmist tegema, aga waadake, meie oleme seda kokkuhoidmist seal teinud, kus seda kõige kergemini mehaaniliselt wõis läbi wiia; teistes kohtades ei ole mitte seda kokkuhoidmist tehtud, ja kui meie ikka ühekülgsest kokkuhoidmist teeme, siis see wõib eitawalt, wõi erakorralisel juhtumi-

sel väga raskelt ennast awaldada, ja seda ei tohiks meil mitte olla.

Peab weel tähendama, et iseenesest peab arusaadaw olema, et ilma tehnilise warustusega sõjawägi praegu ei saa mitte kui midagi ära teha. Mulle tulewad meelde need suured waidlused, mis olid 1 Riigikogu ajal. Mina toon jällegi ühe wäikese näite sõjawäe side üle. Väga palju siin räägiti peaaegu kõiges parteides, küll paremal, küll pahemal pool, et waadake, suurel Wene riigil ei olnud sõjawäel omal telegraafi, telefoni jne. Aga minu härrad, kus meie oleks olnud, kui meil oleks 1. detsembril ainult üldine telegraaf ja telefon olnud, mis poole tunniga oli töowõimetu. Kui ei oleks sõjawäe telegraafi ja telefoni olnud, missugusesse hädaohtlikku seisukorda meie oleks sattunud? Mina ei taha öelda, et sellepärast oleks nüüd korraga Eesti riik ära kadunud, aga igatahes need sündmused oleksid palju suuremat werewalamist nõudnud, kui nad nüüd nõudsid. See on selge. Ja sellepärast arwan mina, et nüüd see raske õppetund, mis meile osaks sai 1. detsembril, näitab, et meil enam niisugused aabitsaküsimused ülesse ei wõiks tõusta. Ma loodan, et tulewikus meie enam mitte niikaugele ei lähe, et meil sõjaminister ise ütleb, et ei ole tarwis kindralstaabi ohwitseri, et meil ei ole tarwis meriwäesidet jne. Seda ei tohiks mitte olla; seda on tehtud, see on möödas ja ma arwan, et tulewikus keegi meie Riigikogu usaldusmeestest seda enam tõendama ei hakka. Sõjawäel on tehnilist warustust tarwis. (W a h e l h ü ü e O. K ö s t e r ' i , a s . p o o l t .) Kui meil on tarwis distsipliini üle pidada pikemaid läbi-rääkimisi, siis meie ehk otsime selleks teise koha. Ma tähendan ainult, et kõige halvemad olid meil 1. detsembri sündmuste puhul need wäeosad, kus distsipliin mitte küllalt kindel ei olnud. Distsipliini ei saa kaswatada mitte ainult kasarmutes. Kui teie kasarmutes nõuate sõdurite käest, et nad peawad iga käsu täitma, aga kui teie wäljaspool selle peale rõhku ei pane, mis sõdur teeb, ja kui ta oma otsekohe ülemuse kõrwal omale seda lubab, mida ühes korralikus seltskonnas harilik kodanik enesele lubada ei tohi, waat' seda ei tohiks olla. Selles mõttes peame meie distsipliini kaswatama, ja nii kaua, kui sellest aru ei saada, nii kaua kulutame ilmaaegu raha oma sõjawäe peale. Ilma distsipliinita sõjawägi

muutub hädaohklikuks riigile. (O. Kõster, as.: Halwasti kaswatatud!) Tuletame meelde, et distsipliin on üks osa sõjawäe kaswatuses.

Edasi minnes kaitsewäepuuduste juurde tähendaksin mina ohwitseri, all-ohwitseri, eraldi üleajateenijate seisukorra peale. Jälle on selge, et kui meil on lühikesed teenistusajad, siis mida lühem on teenistusaeg, seda suurem on tähtsus ohwitserkonnal ja üleajateenijail. Ka 1. detsembri sündmused näitasid, et seal läks asi rutulikult ja korralikult, kus ohwitserid ja sellekohaselt ettevalmistatud all-ohwitserid, üleajateenijad korraldused oma kätte wõtsid ja neid korraldusi otsustabekohaselt tegid. Ohwitseride töö meie sõjawäes on eraldi raske just selle tõttu, et meie ohwitserkond on noor, on vähe kogunud, aga peasjalikult see, et meie nõuame tema käest lühikese sõduri õppusaja juures õige palju. Tema peab meile 1½ aastaga täiesti ettevalmistatud sõduri andma, kuna selle juures õppeabinõud ja materiaalne külg puudulikud on, ja saab seda ka tulewikus olema. On selge, et suur wahe on õpetada sõdurit seal, kus kõik suurepäraselt on ette valmistatud, kus kõiksugu õppeabinõud on käepärast, wõi õpetada seal, kus midagi ei ole. Sellepärast on meie ohwitserkonna seisukord väga raske. Ma tähendaksin weel, et wastutus meie ohwitseridel on suur. Väga tihti on wõrreldud ohwitseri ametnikkudega, et nende seisukord olla ühesugune. Ohwitser ei saa iialgi wõrrelda oma tööpäewa 8-tunnilise tööpäewaga. Juba 1. detsember näitas, et oli sõjawäeosasid, kes pidid juba kell 6 minema laskeplatsile, ja ohwitserid olid kasarmus. Teiseks, on väga palju ohwitseri wälja praagitud. Neil on teatud atestatsiooni süsteem, mida meie ametnikkude klassil mitte ei ole. Aga sellepeale waatamata on ohwitseride majanduslik seisukord palju halwem, kui teistel riigiametnikudel. Üks kõige raskem küsimus meie ohwitserkonnal majanduslikust küljest on see, et neil tuleb tihti ühest kohast teise kolida. Kaitsewäe organisatsioon ei wõimalda seda, et ohwitser määratakse ühte linna elama. Kaitsewäeosad ise saawad tihti ümber paigutatud. Meil ei ole praegu ühtegi ohwitseri, kes ei oleks 2—3 korda ümber kolinud wiimaste aastate jooksul. Ja Eesti wanasõna ütleb, et kaks korda ümber kolida tähendab sedasama, mis ükskord tu-

lekahtu üle elada! Kujutage nüüd omale ette, kuipalju tulekahjusid on meie ohwitserid üle elanud. See puudutab iseäranis neid, kes kõige paremad on, sest just neid tuleb ümber paigutada wastutawatele kohtadele. Neile antakse küll ümberpaigutamise juures prii sõidupilet, aga ühest linnast teise kolimine ei ole mitte sõiduküsimus. Ohwitseri korteriraha on praegu 350 marka kuus, ja waadake, missugusesse raskesse seisukorda satub see inimene, iseäranis, kui tal perekond on. See on üks kõige kibedamatest küsimustest meie kaitsewäes, ja meie ohwitserkonnas. Ma toon wõrdlusi, missugune on praegu meie ohwitseri majanduslik seisukord. Ma wõtan keskmise, näiteks kompaniiülema. Tema saab rahapalka 10.800 marka kuus, siis weel warustus, riidewarustus, korteriraha, küttepuud, walgustusraha, seda kõike kokku 3.700 marka. Tähendab, kõik kokkuwõetult saab tema 14.500 marka kuus. Wene ajal sai, ma wõtan just andmed Tartu kohta, kompaniiülem — 160 kuldrubla kuus, see teeb wälja — 30—32 tuhat marka kuus, kuna meie ohwitser saab aga kõiki kokku 14.500 marka kuus, see on, kui juba kõik on juurde arwatud, riidewarustus, korteriraha jne. Sellest juba näete, kui raske nende seisukord praegusel silmapilgul on. Wanematest sõjawäelastest ei maksa rääkidagi. Wõtame näiteks rügemendiülema: Wene ajal sai ta palka umbes 500 rubla kuus, peale selle oli kõigil rügemendiülematel kroonu korter. Meil saab rügemendiülem palka 18.000 marka, warustus juurde 3.700 marka, see on kokku 21.700 marka. Sellest juba näete, kui suur on wahe ja sellepärast on minu arwamine, et lähemas tulewikus tuleb meie ohwitserkonna olukorda parandada, luues neile paremad elutingimised palgakõrgenduse kui ka korteriraha kõrgenduse näol. See on esiteks. Teiseks tuleb seal, kus wõimalik, neile riigikorterid muretseda. See on tarwilik selles mõttes, kui ohwitserid ühest kohast teise wiidaks, et nad siis ei jääks lahtise taewa alla.

Samane on seisukord üleajateenijatel. Üleajateenijate palgad ei ole mitte kõige halwemad, kuid selle eest saawad nad korteriraha ainult poole ohwitseri korterirahast, see on 175 marka kuus. Ma näen, et paljud härrad naeratawad selle peale. Seda raha ei maksa korterirahaks nimetadagi. Meil on praegu üleajateeni-

jahtest puudus. On neid, kes tahaksid teenistusse tulla, näiteks elab mõni allohvitser kuskil külas wanemate juures, ta tuleks teenistusse heameelega, kuid pole kuhu korteri minna. Et meie üleajateenijate kui ka ohwitseride seisukord raske on, wõib juba sellest oletada, et näiteks kuskil riigiasutuses ametnikkudest puudus ei ole. Wabu kohti ei ole, kuna aga ohwitseride kui ka üleajateenijate kohte wabasid on. Et tung nende kohtade peale nii suur ei ole kui teiste riigiametnikkude kohtade peale, tuleb sellest, et nende majanduslik seisukord on raskem. Üht peab alla kriipsutama, et üheks suureks plussiks meie ohwitserkonnale on pensioniseadus, mis nüüd wastu wõeti. See pensioniseadus on täitsa rahuldaw ning aitab ohwitserkonna tulewiku kindlustamiseks suurel määral kaasa. Kuid selle peale waatamata peame oma ohwitserkonna olukorra parandamise peale tõsiselt mõtlema. Mulle wõidakse wastu öelda, et meie peame kokkuhoidlikud olema ja ei wõi niipalju kulutada. Minul tuli selle lühikese aja jooksul, mis ma wiimasel ajal sõjawäe eesotsas olin, paar korda Tondil käia meie sõjawäe õppeasutusi üle vaatamas. Nii imelik kui see on, ei ole neil seal ühtegi niisugust ruumi, kuhu nad wõiksid kokku tulla, nii öelda aktusesaali. Pole ühtegi sarnast ruumi, millel oleks laudpõrand all. Söögisaalid on tsementpõrandaga ja ei kõlba aktusesaaliiks. Meil ei ole wist ühtegi korralikku koolimaja, kus puuduks sarnane aktusesaal, see on tingimata tarwilik juba kaswatuse mõttes. Wõidakse ehk öelda, et meil ei ole raha selle ehitamiseks; aga meie teame, et hiljuti ehitasime Uuemõisa, see on Haapsalu lähedal, suure maja üles ühe kooli tarwis, mille kohta nüüd öeldakse, et meil sarnast kooli waja ei ole. Aga see maja maksis üle poole saja miljoni. Selle ehituse tarwis on raha väga rikkalikult läinud, kuna aga Tondil, nii imelik kui see ka ei paista, ei ole selle suure kompleksi peale ühtegi ruumi, kus wõiks harilikku pidu korraldada wõi aktused toime panna.

Üheks raskemaks küsimuseks on ja jääb meil wist ka tulewikus kasarmute küsimus. Meil on kasarmutest puudus ja iseäranis suur puudus neis kohtades, kus tarwis sõjawäge pidada. Kui sõdurid on paigutatud kitsastesse kasarmutesse, siis on arusaadaw, et seal on nende meeoleolu raske ja ka ohwitseride töö õp-

puse mõttes on seal raske, sest palju raskem on sõdureid õpetada willetsates oludes, willetsates kasarmutes, kui lahedates ruumides, arwesse wõttes iseäranis seda, et meie kliimaolude tõttu tuleb sagedasti kasarmus wiibida ja kasarmutes ühte wõi teist õppust läbi wiia. Raske on seal midagi teha, kus näiteks sõdurid magawad kahekordsetel naridel. Narisid ei tohiks meil üldse kasarmutes olla. Kes oma elus naridel on maganud külg külje juures teisega, see teab, kui raskelt ja rõhualt see waimliselt mõjub, ja sellepärast on loomulik, et wõimalikult kõik katsusime teha, et naridesüsteemi välja wiisata. Wabariigi Walitsus on selleks samme astunud ja järk-järgult ehitatakse uusi kasarmuid. Arusaadaw, et kõiki korraga kätte ei saa, loodan, et tulewikus paremused tulewad.

Teine raskem ja tähtsam küsimus, mis meil 1. detsembri sündmuste puhul ilmsiks tuli, on politseiküsimus. Siin on umbes samasugune seisukord, nagu sõjawäe distsipliiniga — meil puudub täielik arusaamine politseist, ta ülesannetest ja tarwilikkusest. Meile on jäänud järele õige halb Wene omadus, kus igauks waatas politseiniku kui oma waenlase peale, ja ma tuletaksin meelde juhtumisi läinud aastast, kus päris intelligent inimesed lähewad mööda uulitsalseiswast politseinikust, nimetades teda „wõmmiks“ jne. See kõik näitab meie kultuuriwaesust. Politsei on selleks, et meid kaitseda ja 1. detsembri sündmused näitasid, et ta walmis on seda tegema. Politseinikul on wastutusrikas ülesanne, ja need inimesed, kes teda sarnaste sõnadega nimetasid, ei olnud mingisugused rewolutsionäärid. On ka juhtumisi olnud, kus üliõpilased sarnase teoga walmis on saanud. See on iseenesest rumal wäljaastumine, ja näitab halba arusaamist politsei ülesannetest. Politsei tarwiduse üle wist keegi ei kahtle ja meie seisukord näitab, et meil tuleb eriti just politsei peale väga suurt rõhku panna. Mina arwan, meie peame oma suurema Ida-naabriga kõige paremas wahekorras katsuma elada. Meie poolt igatahes mingisugust agressiivsust ei wõi olla ja loodame, et meil mingisuguseid konflikte ei tule. Ühes sellega ei wõi öelda, et meil kommunistlik propaganda sellepärast lõpeb. Meie teame, et on olemas nõndanimetatud kolmas wõi kommunistlik internatsionaal. Nõukogu riikide liidu walitsus ütleb, et see olla ise-

seisew asutus. Faktiliselt on see ka nõnda ja et see asutus oma propagandat jätkab, siis jääb meie riik, kui lähem ja väiksem naaberriik selle propaganda löökide alla ka edaspidi, ja sellepärast peame meie walmis olema ja lahtiste silmadega selle lädaoahu peale vaatama. Kui suured riigid ei ole ses mõttes oma nõudmisi suutnud läbi wiia, et see propaganda lõpetataks, siis meie, kui väikene riik, ei suuda iseenesest juba mingit mõju awaldada. Meie peame ainult sellekohaseid kaitseabinõusid otsima ja selles mõttes walmis olema. Siin tulebki ilmsiks meie politsei nõrkus. Jällegi ma tähendaksin, et meie siin palju eksinud oleme. Wõtame näiteks juhtumise, see oli möödunud aastal, kus kõik nõudsid, et politseid peab vähendama, koosseise kokku tõmbama. Ma rõhutaksin, et meie politsei on nüüd selletõttu teatud kokkutõmbamise surwe all, mille läbi politsei end nõrgana tunneb. Sel ajal arwati, et politseinikka tuleb suuremal wiisil vähendada ja ükski politseinik ei olnud kindel oma seisukorras. Kui meie peale 1. detsembri sündmuse hakkaksime ringi vaatama, siis paistab meile selgesti silma, et meie politsei tõsiselt arwu poolest nõrk on. Ma tooksin teile ühe näite. Meil räägiti — kõikide parteide poolt pea ühel wiisil, et Saaremaal ei olewat politseid tarwis, mis temaga seal teha, teda tulewat suurel määdul vähendada. Ma ütlen, aga kui kommunistid oleksid oma propagandaga sinna jõudnud, siis oleks neil kergem kui kerge olnud seal ülewõtmist korraldada. Ma ei ütle, et meie riik oleks sellepärast kadunud aga rahwuswahelises mõttes oleks sel juhtumisel ometi suur tähtsus olnud, oleks jällegi uusi werewalamisi olnud. Igalpool peab olema riigi keskasutusel sellekohane walwe. Ma ütlen veel kord, politsei oli meil mingisuguse kokkutõmbamise surwe all. Iga politseinik arwas, et warsti tuleb kohalt lahkuda jne. See oli üks väga halb nähtus, mis meie politseid palju nõrgestas.

Teisest küljest, mis minule sootu ootamata tuli, millest minul aimu ei olnud, oli see, et meie politsei oli terroriseeritud prokuratuuri poolt. Mina küsisin: mispärast ei ole meil ühte ega teist tehtud? Mulle wastati: meil oli niisugune seisukord, et politsei otsekohene ülemus ei tohi kedagi wastutusele wõtta, seda tegewat prokuratuur, ja prokuratuur on sel-

les asjas wist küll liig kaugele läinud. Mina ei tahaks kuidagi prokuratuuri süüdistada, wõib olla, et ta isegi väga head arwas, aga kui teie kedagi ainult karistustega parandada tahate, siis on igatahes sarnane abinõu suur eksitus. Teistes riikides ei ole sarnast nähtust olemas, seal on asi teisiti läbi wiidud, politsei juures on olemas distsiplinaarkohtud jne. Meil on aga walitsemas sarnane nähtus, et prokuratuur wõib kõik teha. Ma ei taha siin kedagi süüdistada, ega ei otsi ka süüdlasi, kuid minule näib, et sarnane nähtus õige ei ole. Politsei oli selle tõttu terroriseeritud, tuli wälja, et mitme politseiasutuse eesotsas olid nõrgad isikud, sest kõik tugewad jõud olid ametist lahkunud. Mikspärast? Tihti tühjade eksimiste pärast. Peale selle tuli wälja, et nende wanade tugewate jõudude asemele on uued kutsutud. Need uued jõud olid aga niiwõrd nõrgad ja wilumatud, et nad palju ei suutnud ära teha. Politsei pole niisugune asutus, kus tihti wõib wanade jõudude asemel uued asemele panna. Kui teie wähegi tähele panite, mis sammusid tuli uuel siseministril teha, siis nägite, et temal tuli palju politseinikka koolitada pealt tagandada. Seltskonna waade politsei peale ei ole just mitte kõigeparem. Ma tooksin siinjuures jällegi näite: kui kuskil on kokkupõrge politseiniku ja kodaniku wahel, ja kui teised pealtwaatajad wõi juuresolijad wahahele segawad, siis on nad ikkagi politseiniku wastu. (Wahel h ü ü d e d : E i , s e d a e i o l e !) Kuidas ei ole? Neid juhtumisi on dokumenteeritud. Waadake, selles mõttes pole jällegi hea, et politsei peale sarnaselt waadatakse. Meie peaksime teadma, et politsei meil kaitseks on. Kuid kui politseinik kuritegusid teeb, siis muidugi tuleb teda karistada karmilt. Aga ma tähendan, iga väikese asja pärast ei maksa politseinikku kohe kohalt tagandada. Teie ütlete jällegi, seda ei olewat. Ma toon teile kohe ühe näite. Paar päewa enne minu lahkumist tuli minu juurde üks prokuratuuri esitaja ja küsis minult, kas minul ei ole teada tema juhtumist. Ma wastasin, et mul ei ole seda asja ette kantud. Tema seletas: päew enne minu juurde tulemist on ta waksalis istunud ühes oma sõbraga ja õlut joonud. Nad rääkinud poliitikast ilmsüüta, nagu ta seda ise tõendab, jne., on küll arutanud üht ja teist poliitilist küsimust. Tema wastas istunud keegi ohwitser. Pärast

on see ohwitser üles tõusnud, eemale läinud ja sealt ligidalt politsei tema juurde kutsunud. See politseinik on tulnud prokuratuuri esitaja juurde ja palunud temalt isikutunnistust. Prokuratuuri esitaja on näidanud temale oma prokuratuuri tunnistust. Politseinik öelnud, et mina ei ole kohustatud seda praegu waatama ja nõudnud uuesti isikutunnistust. Sealt läinud see asi edasi, prokuratuuri esitaja ei olla isikutunnistust näidanud, mindud jaoskonda jne. Isikutunnistus olnud tal küll ligi, aga tema ei näidanud seda. Jaoskonnas oli läinud sõnelemine suuremaks, see politseinik ei olla ka wist kõige korrektsem olnud, ja wiibimata on sellele politseinikule ettepanek tehtud oma kohalt lahkuda. See härra, prokuratuuri esitaja, keda mina ka tunnen, ütles minule, et ka temale olewat ministri poolt ettepanek tehtud, et tema peab ära minema, ja tema küsis minult, kas mitte mina teda ei taganda? Mina ütlesin, et minu wõimupiirkonda see küsimus weel ei ole tulnud, ja loodan et ei tulegi. Aga asi nõuab selgitust.

Mina ei mõista aga seda, mikspärast see politseinik pidi kohe oma kohalt lahkuma. Pärast tuli wälja, et see lugu prokurööri poolt sugugi mitte nii ilmsüütu ei olnud, nagu alguses räägiti. See kõnelemine waksalis lauataga olnud väga mittekohane, ja pealtkuulaja, kes seda kõnelemist oli kuulnud, oli ohwitser, kes oli läinud politseiniku juurde ja nõudnud, et see politseinik nende härrade isikud kindlaks teeks. Wõib olla, et politseinik kõige korrektsem ei olnud, võib olla, et ta sõnelema läks, aga imelik on igatahes see, et hommikuks oli juba teade, et ta on tagandatud. Temale olla nimelt öeldud, et ta peab tagasi astuma, ja tema kui distsiplineeritud isik, olla ka kohe lahkumispalwe sisse andnud, nõnda et ühe ööga otsustati see küsimus ära. See politseinik oli jaoskonna ülem.

Minu arust küll nii talitada ei tohiks, sest see on väga suur surwe. Siin räägiti sellest, kuidas ametnikkude tagandamine sünnib, aga sellest ei räägitud, mis politseinikkudega tehakse. Lastakse korraga politseinik lahti, ilma et asja pikemalt arutataks, kuid nõutakse politseinikult truudust ja meelegindlust. Kas see nüüd õige on, kas sarnase teguwiisiga soowitawaid tagajärgi kätte saadakse? Kui politsei asub sarnases õhkkonnas, siis ei wõi meie temalt mitte väga palju

loota. Meie peame oma politseile looma seljataguse, et tema wõiks seal kus tarwis wälja astuda. Mina olen kuulnud, et härra kohtuminister on sellekohaseid samme astunud ka selle prokuratuuri esitaja suhtes ja mina soowin temale õnne, kui tema asja nii korraldab kui seda tarwis on. Ma ei taha kaugeltki prokuratuuri tema terwes koosseisus selles politsei terroriseerimises süüdistada, sest väga wõimalik, et mõnikord on ta oma wõimu tarwitanud heatahtlikult, kuid nähtawasti asutakse siiski sagedasti seisukohal, et iga wiimast kui wiimast ülestumist tuleb karistada. Ma ütlen, et ainult karistustega wõib ka asutuse nõrgaks teha, ja see nähtus igatahes paistis minule silma meie politsei tegewuse juures. Weel rohkem! Meil oldi wiimasel ajal niikaugale mindud, et mitmel pool, tihti ka maal, politseinik kartis wälja astuda, kartis ennast maksma panna, sest alati oldi tema wastu. Politseinik sai ka mõnikord peksta, aga ei öelnud sellest kellegi. Mina ütleksin, et kui keegi politseinik on puudutada saanud, kui tema mingisuguse kokkupõrke juures on kannatanud ja sellest ei teata, siis niisugune politseinik aja wiitmata tuleb tagandada. Meie peame seda nõudma, et politsei, kus ta ka ei ole, peab julgelt wälja astuma, ainult siis meie teame, et see politseinik saab alati oma kohust täitma.

Weel oli üheks suureks puuduseks meie kaitsepolitsei nõrkus tema wähease arwu poolest. Kaitsepolitsei oli nõrk. (J. Wain, sd.: Kas tema ülemaks ei olnud endine Sangaste kommissar?) Ma ei tea, kas tema ülemaks oli just endine kommissar, aga seda mina tean, et see ülem oli nõrk ja minu läbirääkimisel härra praeguse siseministriga palusin mina, et sinna saaks teine tugewam isik määratud. Mina ei tea mitte selle endise ülema nime, aga mina tean, et tema nõrk isik oli, mille tõttu ka mina oma ettepaneku tegin. Waadake, selle tõttu, et kaitsepolitsei nii wäikearwuline oli ja teiseks, et kaitsepolitseil on niisugune raske töö, mida otstarbekohaselt ilma suuremate kuludeta läbi ei saa wiia, ei suutnud ta küllalt energiliselt tegeleda. Kaitsepolitsei alal on kärpimistes liig kaugale mindud ja selle põhjuseks oligi see, et ta ei saanud palju kätte. Kes teab ja tunneb seda rasket walwetööd, mis kaitsepolitsei peab täitma, see ei ütle mitte, et saab wäikse

arwu kaitsepolitseinikkudega läbi, nagu härra Jõeäär seda arwab. Kui wastane tarwitab ühte meetodi, siis ei saa teie tarwitada teist meetodi. Praeguse wäljaastumise puhul peab tunnistama, et ettewalmistuse organisatsioon sellel wäljaastumisel oli väga pikaline ja olid selleks väga suured rahasummad läinud, et seda ettewalmistust teha. Ja kui wastasel on suured summad tarwitada, siis ei saa teie mitte palja kätega midagi ära teha. (M. Juhkam, tõer.: Aga kaitsepolitseil ei olnud andmeid!) Ma ei wõiks mitte öelda, et neid andmeid ei olnud, andmed olid, aga neid oli väga vähe. Aga ka arwu poolest oli kaitsepolitseid väga vähe. Kuid see wähesus ei awaldunud mitte ainult 1. detsembri sündmuste puhul, waid teie teate isegi, et ka 149 protsessis tehti järeldusi kohtuotsuse põhjal, hulk inimesi said aresteeritud, aga neid ei wõidud ruttu üle kuulata, sest ei olnud küllalt ametnikka, kes juurdlemist oleks toimetanud. Ametnikkudest tuli puudus. See oli jällegi üks väga halb asi. (J. Wain'i sd. poolt segane wahelhüüe.) Teil on niisugune arwamine, minul on aga teine arwamine selle kohta, sest et mina just ise koha peal olin. Waadake, nõnda wõib siit kõike rääkida, aga kui meie wastutame selle eest, mis tehtakse, siis ei saa mitte nõndawiisi rääkida, et las läheb nii edasi, nagu ta siimaani oli. (K Päts, põl.: Ei räägi siis nii, kui kommunistid õues on!) Kui meie asja nii laseksime edasi minna nagu ta oli, siis wõiksime pea jälle niisama kaugele olla, kui meie wast olime juba.

On weel üks raske küsimus, mis ka minu arust ennast täiesti eitawalt näitas 1. detsembri sündmuste puhul, see on vähemuswalitsus. Mina ei ütle, et just sellepärast, et see vähemuswalitsus oli pahempoolne, waid kui ta oleks ka parempoolne olnud, oleks ka parempoolne vähemuswalitsus andnud niisugusel korral eitawaid tagajärgi. Wähemuswalitsuse minister ei saa mitte millaski seda läbi wiia, mis tema tahab, tema peab alati järele andma, ja politsei ning sõjawägi ei näinud selle tõttu enam mitte, et neil on kaitsjad, ja see on halb seisukord. Ei saa ju ministri käest nõuda seda, sest tal ei ole mitte seljatagust, aga kui oleks sarnane seisukord meil weel kauem edasi läinud, siis oleksime niisuguse seisukorran jõudnud, kus wõib olla need sündmu-

sed mitte nii kergelt ei oleks läbi läinud, waid tagajärjed palju raskemad oleksid olnud. Ja ma tähendan weel kord, et sel pole mingisugust tähtsust, kus poole vähemuswalitsus kuulub, sest iga vähemuswalitsus jääb nõrgaks. (J. Uibopuu, rhsw.: Politsei töötab seaduste järgi.) No, ja, Teie arwate, et politsei ei töötanud hästi. (Siseminister K. Einbund: Härra Uibopuu ütleb, et politsei töötab seaduste järgi. L. Johanson, sd.: Mis aitab see seadus, kui ministrid niisutawad.)

Siis puudutaksin ma weel ühte asja, nii palju kui see puutub meie riigi julgeolekusse, see on meie kool. Meie koolinoorsool on väga suured teened wabadussõjas. Nad astusid wälja seal peaaegu esimestena, vähemalt wõtsid väga suurel arwul wabadussõjast osa. Ja tahan uskuda, et suur enamus meie koolinoorsoost täiesti patriootiline on, aga koolis on ka wäärnähtused. Ja siin tuli üks õige kurb pilt üle elada, see on meie praeguse siseministri korterile pealetungimise asi. Alguses juba, oma esimeses ülesastumises siin Riigikogus, tähendasin mina, et see oli õige brutaalne, toores tegu. Ka wist piiri taga saadi sellest aru, sest seal öeldakse ühes lehes, et see oli, nii öelda, Eesti tööliste kättemaksmine oma piinajale, wõi midagi sellesarnast oli seal öeldud. Juba sellepärast oli see pealetungimine nii brutaalne ja toores, et selles korteris, kus elas see süüdlane wõi endine minister, elas ka tema abikaasa, 4 wäikest last ja teenijad. Ma mäletan, et omal ajal lugesin wist ühe endise Wene terroristi memuaari, kus tema ütles suurwürist Sergei Aleksandrowitshi tapmise puhul, et tema olla kawatsenud wisata pommi, kuid ei teinud seda, sest et suurwüristiga ühes sõitis tema naine. Ja see terrorist tähendab sel puhul, et tema südametunnistus ei lubanud ühes süüdlastega tappa ka süüüt. Pärast tapeti see suurwürist siiski ära, kuid ta oli ilma naiseta. (A. Luur, krst.: Ega kommunistid ei küsi sellest!) Pealetungimise puhul siseministri korterisse sai selgeks tehtud, et kes need „Eesti töölisid“ siis olid, ja mis selgus? Selgus et pealetungijad olid kaks ülepiiri tulnud härrat ja neli meie koolipoissi. See oli minule, nii öelda, kõige raskem moment nendest sündmustest, et meie noorsoo esitajad wõtsid osa sellest wäljaastumisest. Meie aktiivsed

riigitegelased, aktiivsed selles mõttes, et nad peavad meie riigi julgeoleku wõi sisemise kaitse pärast wälja astuma, et need peawad ringi waatama, et kas nende korterite kallale ei tungi meie koolipoisid. See on küll üks õige raske moment, mis meid igatühte peab mõtlema panema. (L. Johanson, sd.: Kui wanad need koolipoisid olid?) Kaks olid üle 16 aasta, vähem kui 17, üks oli 17 aastane ja üks 18 aastane. Sellepärast et nad nii noored olid ja wäljakohtul ei ole mitte wõimalik selgeks teha, kas need noored-mehed tegutsesid täie arusaamise juures, ei andnud sõjawõimud neid mitte wäljakohtu kätte, waid nende asi läks üldises korras kohtupalati prokurööri kätte. Seal saab muidugi selgeks teha, kui suure arusaamise juures nad tegutsesid. (A. Luur, krst.: Missugustest koolidest nad olid?) Ma ei hakka koolisid nimetama, seda saab see nii-kui-nii teada, kel tarwis teada ja Wabariigi Walitsus teeb sellest, ma loodan, omad järeldused. On koolisid, kus see on esimene juhtumine ja esimene juhtumise järele ei saa mitte otsustada, et seal mingisugune süsteem oleks, wõi mingisugune organisatsioon tegutses. On koolisid, kust juba paaris poliitilises protsessis on tegelased olnud, tähendab seal on juba niisugune organisatsioon. Ma arwan, et selle wäärnähtuse peale, mis nüüd koolielus ilmsiks tuli, tuleb kõige tõsisemat tähelpanu juhtida. Sõjawäes olid wäärnähtused, ka politseis olid wäärnähtused. Sõjawäes on väga kärmilt talitatud ja rewideerimine ning puhastamine kestab seal praegu edasi. Niisama on tehtud ka politseis. Mina arwan, et Wabariigi Walitsus meie lugupeetud haridusministri kaudu wõtab ka koolides need wäärnähtused kõige suurema tähelpanu alla.

Siis tahaksin ma weel puudutada üht küsimust, see on meie tööliste küsimus ja sotsiaal-seadusandlus. Ei saa meie riigi sisemise julgeoleku mõttes wõidelda ainult karistusabinõudega, politsei wõimuga, waid peab ka teisi abinõusid otsima, kuidas olukorda niiwõrd korraldada, et propagandal põhja alt ära wõtta. Üheks abinõuks on ja jääb sotsiaalseaduste küsimus. Arwan, et meil keegi seda ei eita ja kui keegi selle üle waidleb, siis ainult selles mõttes, et meie ei saa sotsiaal-seadusandluses kõige kaugemale minna, kaugemale teistest kultuurriikidest, tugewatest, ökonoomilistest riiki-

dest. Igatahes sotsiaal-seadusandlus on ja jääb üheks suureks abinõuks, et propagandal ja kihutustööl jalgu alt ära wõtta, aga ühes sellega peab tähendama, et meie ei wõi selles kaugemale minna. Sellega wõime ainult niikaugele jõuda, et meie oma sisemist parteide ühtlust täielikult lõhume, sest see wõib jälle anda eitawaid tagajärgi, nagu ta andis enne neid sündmusi.

Teiseks niisuguseks momendiks seaksin mina üles praegusel silmapilgul, kus ühel wõi teisel kohal tööpuudus ennast tunda annab, seltskondlikkude tööde organiseerimise ja tööpuuduse vastu wõitlemise. Ühel eelmisel koosolekul tähendas lugupeetud töö-hoolekandeminister, et walitsus loodab niikaugele saada, et meil tööjõu nõudmine tööbörsede kaudu suurem oleks kui tööjõu pakkumine. Ja kui walitsusel läheb see korda, siis wõib temale ainult kõige südamlikumalt õnne soowida. See on üheks suureks abinõuks, et kihutustööl pind jalge alt ära wõtta, sest kui hulk inimesi jääb ilma tööta, siis on olemas rahutu element, ja selle elemendi keskel kihutustööd teha on väga kerge.

Lõpuks tahaksin puudutada paari sõnaga meie wahekordasid wälisriikidega. Üks asjaolu on wist aksioom ja selle vastu keegi ei waidle, et meie peame kõigi oma naabritega ajama ainult rahupoliitikat, ja keegi wist ei mõtle tõsiselt, et Eesti oma naabrite vastu ajaks aktiivset wõi pealetungimise poliitikat. Seda ei ole ja ei tohigi olla. Mis puutub wahekordadesse, siis on selge, et kõige suuremat rõhku peame panema meie suure idanaabri peale, ja see on täitsa loomulik. Meie oleme küll sellest suurest impeeriumi kompleksist lahti löönud, kuid meie oleme üksteise kõrwal ja peame kõike tegema, et see wahekord oleks loomulik ja hea. Ühes sellega ei saa alla kriipsutamata jätta, et sealtpoolt tuleb ka kihutustööd, mida küll ei tee nõukogude liidu walitsus, waid sellekohane internatsionaalne ehk rahwuswaheline organisatsioon. See on meile hädaohuks. Meie peame selle kihutustöö vastu wõitlema, aga ei ole mitte meie jõus, nagu tähendasin, seda lõpetada. Meie peame oma idanaabriga püüdma igatpidi rahu elada.

Meil on mitu korda alla kriipsutatud, et meie peame ka oma kaitse peale mõtlema, ja selleks on meil olemas mitmed teed. Meie peame kõige ligemat kaastööd otsima oma naabritega. Selles mõttes oleme meie ühe suure sammu wõrra

edasi saanud, see on, et oleme lõunanaabriga liitu astunud, ja nagu näha läheb ökonoomiline lähenemine sõrdlemisi edukalt edasi. Kui meie praegune walitsus jõuab selles asjas weel kaugemale, siis wõime temale selles ainult õnne ja head edu soowida.

Üheks suureks faktoriks on ja jääb rahwasteliit. Sellel alal on minu arusaamise järele tehtud niipalju kui wõimalik. Meie walitsused on püüdnud seda seisukorda arendada ja meie kasuks ära kasutada. Kuid ei saa nimetamata jätta wahekorda lääne-suurriikidega. Meil on õige palju räägitud Inglise orientatsioonist. Sellel alal on aga rohkem sõnu tehtud ja sõnu on niipalju tehtud, et see irreteerib meie naabreid. Peab ütleva, et see suurriik aitas meid wäga palju wabadussõja ajal ja selle tõttu on meie rahwa üldised sümpaatiad selle riigi poole, aga ega sümpaatiad ei seisa kaua, kui tegelikult wahekordade sõlmimist ei otsita ega ei taheta. Selles mõttes wõib küll etteheidet teha meie walitsusele, et nad ei ole küllalt kaasa aidanud, et seda wahekorda ka edaspidi ligindada wõi parandada, wõi kõige vähem niisugusena seda wahekorda hoida, nagu ta oli.

Wõtame kaubanduse küsimuse. Näiteks meie suur ida naaberriik ei osta peaaegu mitte midagi kommerts mõttes, waid ainult poliitilises mõttes. Meie oleme omale seda luksust lubanud, et kõik oma riiklikud ostud teeme wahelkauplejate kaudu. Meie ei ole kuskil soolidselt püüdnud läbi wiia oma riiklikka ostmisi. Praeguse aja poliitilised wahekorrad ja sümpaatiad põhjenuwad majanduslikkude huwid peal. Selles mõttes peaksime meie küll oma riiklikka ostmisi seal tegema, kus see ligi aitaks heade poliitiliste wahekordade loomiseks ja niisuguse maa all mõtlen mina Inglismaad. Meie ei tohiks lootma jääda ainult sümpaatiade peale, waid peame katsuma wahekorda luua selle maaga ka wastastikuste majanduslikkude huwid mõttes.

Mina isiklikult soowiksin küll, et seda küsimust tõsiselt wõetakse just meie riikliku julgeoleku mõttes, ja seda ökonoomilist wahekorda nende riikidega, kelle abi peale meie wõime loota, püüame teha tihedamaks ja paremaks kui see senniajani on olnud.

Juhataja J. Tõnisson: Koosolek on kestnud kaks tundi, kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.20 min.

Pärast waheaga jätkub koosolek kell 7.40 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus**.

Juhataja J. Tõnisson: Riigikogu koosolek kestab edasi.

Siseminister K. Einbund: Austatud Riigikogu liikmed. Rkl. Laidoner puudutas oma eelarwe-kõnes mööda minnes heatahtlikult ka Tallinna politsei tegewust 1. detsembri sündmuste puhul. Et enam-wähem õiget ettekujutust saada, selleks pidasin oma kohuseks mõne sõnaga lähemat seletust anda. Teie usaldusel ametisse astudes oli minu esimeseks ülesandeks selgust muretseda 1. detsembri mässukatse asjus, eriti just selles osas, mis puudutas Tallinna politsei tegewust, niihästi poliitilise kui ka linna-politsei tegewust. Wõin teile ette kanda kaunis täieliku ülewaate nende materjaalide poolest, mis koguti asjaolude kohta enne 1. detsembrit ja peale 1. detsembrit. Nendest materjaalidest, millest awaneb sõrdlemisi selge ülewaade, selgub, et üksikuid wääratusi on ette tulnud politsei tegewuses üksikute Tallinna politseid juhtivate kui ka alamate ametnikkude keskel, millest tuli ka wastawaid tagajärgi teha, millised arwatawasti teile, härrad Riigikogu liikmed juba awalikult teada on. Sest iga niisuguse erakorralise segaduse peale tuleb waadata tõsiselt. Ja kui siis on juhtumisi wahel kaitsekorralduses, kaitseaparaadis, et ühed wõi teised oma kõige suurema kohustustundega kohal ei ole, siis ei jää muud üle, kui neile seda kohusetunnet meelde tuletada. Wõitluse ajajärgul on ju nii, et üksikud kaotawad, wõib olla, pea, kuna teised selle juures jälle erakorralist wahwust üles näitawad. Aga keskelt läbi on niisugustel kordadel kõige tähtsam, niihästi sõjawäe kui ka politseiasutuste iseloomustamiseks ja nende kõrguse hindamiseks see, missuguseks jääb see asutus ise oma koosseisus ja kogu tema ulatuses. Ja sellelt seisukohalt asja wõttes ja asja hinnates, pean mina küll ette kandma, et Tallinna politsei oma kõiksuses on täielikult riigitruuna esinenud ja niisuguseks ka jäänud. Oma kõiksuses on Tallinna politsei korralikult kokku astunud juba wara hommikul ja sõrdlemisi lühikese aja jooksul, ma kõnelen praegu

just välispolitseist, 20 minuti — $\frac{1}{2}$ tunni jooksul, välja arwates ainult üksainukene jaoskond, kes mõlema oma ülemuse kohale mitteilumuse pärast ka kokkutulekuga rohkem wiibis. Nendest ülematest elasid mõned väga kaugel ja sellepärast toowad nad ise ette, et nad ei ole saanud kohale tulla, kuid kõigest sellest hoolimata peab hindama asjaolusid nii. Nagu ma tähendasin, on wäärnähtus ainult ühe jaoskonna kohta, kuna kõik teised jaoskonnad on walmisolekuks rutuliselt kokku tulnud ja käskusid oodanud. Politseiülemaga enesega juhtus ebasoowitaw asjaolu, et tema wangi sattus. Sellest on ka tagajärjed tõmmatud wägede ülemjuhataja poolt, nii et mul põhjust ei ole selle juures enam peatuda. Kokkuwõttes wõin aga öelda, et üksikutest wäärnähtustest hoolimata, on Tallinna politsei, kui niisugune, ennast kõigiti riigitrult ja ustawuswääriliselt ülewal pidanud. Siin juures pean tähendama, et üks kordnikkudest postil on enese mässuliste korraldusesse andnud, kelle kohta aga ei saa selgeks teha juurdluse korras, kas ta tegi seda wabatahtlikult wõi tegi ta seda wäewõimulise sunni all. Juurdluse materjaal just kui kaldub rohkem wiimase poole, aga igatahes kohtulik eeluurimine peab näitama, — kas ta süüdi, wõi mitte. Kui kordnik ei ole ta ennast aga mitte korralikult ülewal pidanud, ja ta peab kohtu alla minema. Kui wõimalik oli mässulisi tabada postkontoris, siis oli tema esimene, kes ka kargas mässuliste kallale, neid kinni haarates. Aga siis oli juba näha, et omad ukse all olid. Teisi wääratusi, üleminekuid mingisuguseid politsei aparaadis ühtki ilmsiks ei ole tulnud. Ja kui sekeldused kauem oleksid kestnud, oleks Tallinna politsei poolt meile siiski tuntawat ja väga suurt abi loota olnud, sest kõik olid walmis jaoskondades. Sellekohase arwamise Tallinna politsei kohta olen wäljendanud üldsuse informeerimiseks wastawas korralduses siseministerruumile.

Mis puutub aga poliitilise wõi kaitsepolitsei tegevusesse, siis pean ütleva, kui mina siseministerruumi uuesti juhtima asusin, oli mul halwem arwamine tema kohta, kui see selgus pärast asjaoludest ja materjaalidest, mis juba enne 1. detsembrit olid ja mis ka peale selle selgus. Kui nüüd kõik ettekantud materjaalid ja hoiatused tagantjärele kokku olen lasknud wõtta, siis hoolimata poliitilise polit-

sei wähesest arwust, on tarwilikud hoiatused tehtud alates juba juulist ja augustist. Arusaadawalt ei ole poliitilisel politseil iga kord mitte wõimalik, pealegi selle seisukorra juures, nagu ta oli, tähtaegu määrata. Samuti wõin öelda weel, et situatsioonist ja sellest, mis waenlane kawatses ja mis ta tegi — iseäranis peale Heideman'i tabamise Tartus — on selgunud nende materjaalide järgi, mis saadi. Lähemad tähtpäewad selle juures puuduvad, kuid kõik teated lähewad kokku, et „lähemal ajal“. Edasi peab ütleva, et wälitud taktika just selle päewa kohta oli niisugune, et ka kõik need, kes sees olid, ei pääsenud enne wälja, kui toast wälja mindi, ja ühes grupis minema hakati. Siis alles oli wõimalik wälja minna. (J. Uibopuu, rhwsw.: Need olid teise asutuse isikud!) Nüüd on selgunud, et mõlemilt poolt oli. (J. Uibopuu, rhwsw.: Ei ole!) Nii, nagu minul korda on läinud selgeks teha, räägin mina. Aga pean ühtlasi ka ette kandma, et Riigikogu liikmel Laidoner'il oli suur õigus selle poolest, et meie politsei tegevus wiimase ajal — mina kõnelen eriti just poliitilisest politseist — just enne 1. detsembrit paraliseeritud oli suurte protsessidega. Ja kui mina julgeksin teile öelda, kui suur poliitilise politsei arw Tallinnas on, ka agentuurid kaasa arwatud, siis teie imestaksite. Seda aga ei wõi mina öelda. Wõiksin küll öelda, et üle kogu wabariigi 14 poliitilise politsei ametnikku on, kellel õigus on juurdlust toimetada. Ja nüüd kujutage enestele situatsiooni ja seisukorda ette, wõlke arwesse arreteerimiste arw, siis lihtsalt mitte midagi teha ei ole. Edasi on ka selgeks saanud, et see organisatsioon ei olnud mitte ainult Tallinnas, waid wolinikkude kaudu lähewad organisatsiooni niidid üle kogu riigi ja ustawate wolinikkude kaudu, nagu seda oletada wõib.

(Koosolekut hakkab juhatama abiesimees **M. Martna.**)

Heideman'i asi Tartus on ühenduses kogu selle asjaga. Heideman sattus aga warem kätte ja sellele lisaks kujutage ette, et meil ei ole maakondades ja üldse maal poliitilist politseid olemas. Agentuur puudub meil seal täiesti. (J. Uibopuu, rhwsw.: Kelle süü see on, et agentuuri ei ole?) Ei ole teda sellepärast, et ei ole agentuur-summasid. (J. Uibopuu, rhwsw.: Aga agentuur

o n t ä h t i s.) Kui asi peaks edasi kestma selles ulatuses, nimelt poliitilise politsei poolest, siis on raske wastutust kanda ka tulewiku suhtes. Mina olen sellele otsusele tulnud. Ma olen kuulnud kõneldawat ja öeldawat, et lõppude-lõpuks riigis kõige odavam walwe on agentuurwalwe, ja ma pean tunnistama, see on õige. Aga poliitilises wõitluses just agentuuri ja poliitilise politsei wastu on tehtud see politsei ala täiesti wõimetuks. Teie, lugupeetud Riigikogu liikmed, wast mäletate, wõi osa teist mäletab seda wõitlust, mis minul isiklikult esimese Riigikogu ajal selle politsei pärast ja ka wälispolitsei pärast on tulnud pidada. Ma ei taha sellest kõneleda, sest arusaamised olid siis teistsugused, aga ma tahaksin küll erilisel rõhutada seda, et just esimese Riigikogu ajal wõitluses politsei wastu oli kommunistide mõju Riigikogus ülisuur. Ma tundsin seda oma isiklikul nahal ja paljud teised ka wististi tundsid, et kommunistidele neis wõitlustes just politsei wastu palju õigust anti ja rehkendati nende ülesastumistega ja pealekäimistega politsei wastu. Milleks see tarwis oli, see oli selge juba siis, aga paljudele on see alles nüüd selgeks saanud. Kui leitakse, et politsei ei ole, wõib olla, hästi organiseeritud, siis tulewad talle panna paremad juhid, aga politsei kui niisuguse wastu ei saa kuidagi wiisi waielda. Kui meie wõrdleme mõlemaid liikisid, nii hästi wälis- kui ka poliitilist politseid meie naaberriikide ja ka kõigi teiste riikide politseiga, siis peame ütleva, et meie kõige jõuetumad oleme politsei arwu poolest, wõrreldes nende riikidega. Just arwu poolest, ma ei tahaks mitte öelda, et wäärtuse poolest kõige jõuetum, wäärtuse poolest ei ole seda mitte. Mis minule erilisel silma paistis just 1. detsembri tagajärgede kokkuwõtmisel, oli tõesti see meeoleolu, mille meie politseiline aparaat wiimasel ajal läbi tegi. Oli ette kirjutatud, et politseid tuleb vähendada ja kokku tõmmata, ei tea kui kaugele. Minul oli juttu ka ühel teisel korral möödaminewalt minu lugupeetud eelkäijaga ja minule jäi niisugune mulje, et ka tema ei saanud pooldada kõiki neid üleliigseid vähendusi, mis järelelõpetuseks ette wõeti, ja mis politsei meeoleolu alla wiis. Aga meie teame, et teiselt poolt ei olnud ka ministeeriumi juhatajal enesel siin mitte palju otsustada, sest otsustada tuli siin juba üldiste maksmapandud siht-

joonte all. Mina pooldan kõiki neid vähendusi, mis riigiasutustes ja riigiametnikkude koosseisudes ette wõetakse, aga ma ei saa mitte pooldada seda, et meie politseiäsitused vähendamistega wiiksime likwidatsiooni meeoleolu alla, ja enne 1. detsembrit politsei oli sarnase kokkutombe, likwidatsiooni meeoleolu all olnud. Mis puutub edaspidisesse, siis enne, kui selle juurde minna, ütlesin weel, et politseide ühendamise samm, mis omal ajal ette wõeti, on ka 1. detsembri näitel hästi mõjunud, just 1. detsembri tagajärgede likwideerimisel, alates juba hommikust peale. Mul on selgeks saanud, et peawalitsuse ülemal, kui ka tema lähematel kaastöölistel on wõimalus olnud, alates juba selle päewa ennelõunasest, kõiki neid kolme aparaati ühendatult tõesse panna tagajärgede likwideerimiseks. Waadake, selles on politsei jõud, et niihästi kriminaal-, kaitse- kui ka wälispolitsei teatawatel ajajärgudel wõiwad ühiselt töötada. Kui meil enne nii oli, et kriminaalpolitsei tegi tegemist ainult kriminaal asjadega, siis ei olnud see mitte õige. Aga 1. detsembri järele wõis näha, et kriminaal-kurjategijatega ei olnud politseil midagi teha, sest keegi ei warastanud enam, ei tapnud. Nähtawasti olid kõik kriminaal-kurjategijad sõjaseaduse hirmu all... (W a h e l h ü ü e: M o b i l i s e e r i t u d!)... wõib olla olid nad ka mobiliseeritud, aga 1. detsembri hirmu ajal wäga paljud neist wälja ei tulnud ja kogu kriminaalpolitsei töötas energiliselt hoopis teises sihis. (E. Weberman, rhwsw.: J a w ä g a e n e r g i l i s e l t!) Just, just, mis tõendab, et politseide ühendamise mõte on hea mõte olnud, aga see ei tähenda weel mitte, et politseide ühendamise pärast oleks tarwis likwideerimised liig kaugele wiia. (J. Laidoner, põl.: M u i d u o l e k s i d j u u r d l u s e d k ö i k p o o l e l i!) Jah. Mis tulewikku puutub, siis arwesse wõttes 1. detsembri järele selgunud kogu situatsiooni, arwesse wõttes kõiki andmeid ja teateid, mis kogu aeg käepärast on olnud, julgen mina Riigikogule ette kanda, et meie seisame möödapääsematu wajaaduse ees—osaliselt politseid suurendada. Ma ei tahaks mitte sellega öelda, et suurendamised liig kaugeleminewad oleksid, liiga suuri summasid nõuaksid. Ma ei tahaks seda mitte oletada, aga küll seda, et osalise politsei suurendamise ees meie seisame ka oma riigi kaitses. Warustades ennast hea sõ-

jawäega, mitte warustades, waid kindlustades, kindlustades ennast ka kaitse-
liiduga ja kõige sellega, ei saa meie ilma
tugewa politseiaparaadita läbi. Ka isegi
otsekoheste wäljaastumiste juures mitte,
ka siis peab politseiaparaat tugew olema.
Kuigi sõjawäeosa wälja tuleb ja salga
tagasi lööb, aga kõige muu likwideerimi-
seks ja ärahoidmiseks, selleks peab tu-
gew politsei olema. Kuid ma tahaksin ka
rõhutada politsei tähtsust just aktiivsete
wäljaastumiste juures. Eriti koondatud
elanikkude keskohtades, kus armasta-
takse harilikult kodusõja taktika järele
mässulisi wäljaastumisi ette wõtta, peab
olema niisuguseid salkasid, niisuguseid
meeste koondusi, kes igasugustel tingi-
mustel ja igasugustes oludes kõige usta-
wamalt riigile truud on. Ka niisugusel
korral, kui kuskil teises kohas kalduwu-
sed siia wõi sinna ilmsiks tulewad, pea-
wad olema salgad, meie oludes ei pruugi
nad wäga suured olla, kes on kõikkülgsest
riigile truud. Ja meie oleme näinud seda
igalpool, et politseisalgad on niisugused.
Iseasi on, kuidas neid ruttu tegewusse
saab, kuidas neid ruttu kokku saab. Po-
litsei on harilikult kõigis riigi tingimustes
ja oludes olnud ikka üks ustawamatest
riigikorra kaitsjatest. (W. L i n n a m ä g i,
krst.: K a s W e n e m a a l k a?) Ka We-
nemaal, niipalju kui mina mäletan, oli see
nõnda, et kui sõjawäed olid, — mul ei ole
põhjust Wenemaa oludest kõnelema ha-
kata, aga kui härra Linnamägi waele
täheandas, siis pean tähendama, et ka sel-
leaesge riigikorra kaitsemises wõisin
mina näha Peeterburis, et kui juba kõik
sõjawäed olid üle läinud demokraatide
poole, siis ainukene, kes monarhistlikku
wõitlust edasi pidas, oli politsei, oma
kuulipildujatega ja kõigi muudega. Kõigi
riikide olukordade kohta olen ma seda
lugenud, et politsei selle riigi teenistuses,
kellele ta oma ametiwande on andnud,
kelle palgaline ta on, on alati üks ustawa-
matest olnud ja sellepärast julgen ma
loota käesolewa aasta eelarwe juures, et
Riigikogu oma parema tahtmisega neile
juhtidele kaasa aitab, kelle kätte tema on
usaldanud selles osas riigijulgeoleku ja
kindluse eest hoolitsemise. Kui wõib olla
juhud oma ülesandega mitte toime ei saa,
siis tõmbame sellest otsekohe tagajärjed,
aga kui meil meeololu mitte sinnapoole ei
ole, siis olen mina otsusele tulnud ja
weendunud kõigi materjaalide põhjal,
mis wiimasel ajal tuttawaks on saanud,

et meie liig kergelt wõtame kõik need as-
jaolud, mis sunniwad meid wäga ette-
waatlikud olema lähema tulewiku pärast.

6. Riigikogu J u h a t a j a **M. Martna:**
kahe järg- Korra kohta on sõna rkl.
mise koos- Woiman'il.
oleku aja ja J. **W o i m a n** (sd.): Korra
päewakorra kohta teeksin ma ettepa-
kindlaks- neku homme 2 Riigikogu
määramine. koosolekut ära pidada:
I — kell 10 hom., II — kell
5 õhtul. Päewakorda wõtta: 1. Riigitee-
nistuse seaduse osalise maksmapanemise
seadus. 2. Riigiasutuste töökoondamise
seadus. 3. Riigi 1925. aasta eelarwe.
4. Eelarwe-komisjonide walimine.

Ma tähendaksin siia juurde seda, et
eelarwe oleks pidanud õigusepärast palju
waremalt esitatama Riigikogule, aga et
ta niipalju hiljaks jäänud ja waidlused
pikale weninud, siis tuleks Riigikogul
ka rohkem pingutada, et jõuaksime eel-
arwe-komisjonides töödega algust teha
ja eelarwe Riigikogus wastu wõtta. Et-
tepanekut palun lahus hääletada.

J u h a t a j a **M. Martna:** Rkl. Woi-
man'i poolt on ettepanek tehtud homme
2 koosolekut pidada: esimene koosolek
kell 10 hom. ja teine — kell 5 õhtul. Kes
selle poolt, et homme kell 10 hom. koos-
olek pidada? (H ä ä l e t a t a k s e.) N ä h t a w a e n a m u s e g a o n e t t e p a n e k
wastu wõetud.

Kes selle poolt, et teine koosolek
homme kell 5 õhtul pidada? (H ä ä l e t a t a k s e.) N ä h t a w a e n a m u s e g a o n e t t e p a n e k
wastu wõetud.

Ettepannud päewakorra kohta sõna ei
soowita. Kas soowitakse päewakorra
ettelugemist? (H ü ü d e d: P a l u m e
l u g e d a !)

Päewakord mõlemal koosolekul on
järgmine: Wastawatel lugemistel. 1. Riigitee-
nistuse seaduse osalise maksmapane-
mise seadus. 2. Riigiasutuste töö koon-
damise seadus. 3. Riigi 1925. a. eelarwe.
4. Eelarwe-komisjonide walimine —
wanematekogu ettepanek.

Panen päewakorra hääletamisele.
(H ä ä l e t a t a k s e.) N ä h t a w a e n a m u s e g a o n p ä e w a k o r d w a s t u
wõetud.

7. Riigi 1925. aasta eelarwe — I lugemisel. A. Jõeäär (sd.): Wäga lugetud härrad rahwasaadikud!

Majanduslikkudel küsimustel on riiklikus elus samuti esimesejärgu tähtsus, kui iga üksiku kodaniku eraelus.

Loomusunniliselt hoolitseb iga inimene kõigepealt selle eest, et tal oleks kindlustatud elu; elualalhoidmiseks vajab tema toitu, kehakatet ja korterit. Kui rahuldatud need esimesejärgu vajadused, siis on võimalus samm edasi astuda järgmise sihi poole — püüda õnnelikult elada, elumõnususi maitsta. Selleks tuleb wõidelda. Majandusliku korra praeguses edenemisjärgus korraldavad ja reguleerivad seda wõitlust üksikute kodanikkude ja kihtide wahel riigid. Peawad reguleerima üldise sotsiaalse õigluse huwides.

Riigi esimene ja tähtsam ülesanne, mis ta olemasolu õiglustab ja mida ta ilmtingimata täitma peab, on kõigepealt kindlustada ilma erandita kõigile oma kodanikkudele nende elu, kindlustada seda, mida waja esimeses järjekorras kodanikkude elu alalhoidmiseks ja kui see kindlustatud, siis wõimaldada neile õnne: juhtida päikest ja soojust ka pimedamatesse ja külmematesse kodudesse.

Keskmine kodanik mitte ainult Eestis, waid ka suuremates riikides, kus rahwusetunne, samuti kodanikutunne palju tugewamini wälja arenenud, kui meil, tunneb sagedasti riigi wastu huwi ainult nii palju, kui see tema majanduslikkude küsimuste lahendamiseks soowitawas sihis tegutseb.

Et riik majanduspoliitikat üldriiklikkudes huwides juhtides kõigi kodanikkude kõiki nõudmisi rahuldada ega nende wastupidikäiwaid huwisid kaitsta ei saa, on arusaadaw. Iga riiklik korraldus on teatud mõttes wägiwaldne. Õiglustatud on ta kui enamuse wägiwald vähemuse üle, wõi kui õiglane kompromiss, kui seda üldse wõimalik saawutada.

Mida laialisemate kodanikkude kihtide majanduslikka huwisid ja mida õiglasemalt, mida paremini riiklik koondus kaitseb, seda suurem on tema poolehoid hulkades, seda kindlam on tema aluspõhi sisemiselt.

Kuid samuti, kui üksikud inimesed majanduslikku wõitlust peawad oma olemasolu ja paremate elamiswõimaluste,

ühesõnaga oma elu ja õnne eest, samuti wõitlewad ka riigid ja rahwad.

Wõib olla on seda wõitlust waja selleks, et inimsugu kultuuriliselt edeneks, wõib olla wiib ta ühenduses sellest wõitlusest paratamata tingitud sõdadega langusele, enne kui kätte saadaks sotsialistide ideaal—ilmamajanduse korraldus üleilmilises maastaabis, kuid see wõitlus on olemas, seega paratamata, praeguses arenemisjärgus ja tuleb sellega arwetatada kõigil riikidel, kes astuwad ajaloo näitelawale mitte selleks, et mängida mõnda kõrwalist osa, öeldes wast lakoonilist ja tüüpilist teenija lauset: „palutakse lauda istuda“, waid et püsida seal wäärilisenä kunni eesriie langeb.

Majanduslik wõitlus riikide wahel omandab wiimasel ajal kordkorralt terawama kuju ja et selles wõitluses ainult tugewad püsima suudawad jääda, peaks igale ühele selge olema.

Saada majanduslikult tugewaks, et jääda püsima, on riikide tähtsam ülesanne oma iseseiswuse kindlustamiseks wälispoliitiliselt. Mida wäiksem riigi sõjaline jõud, seda suuremat tähelpanu tuleb temal pöörata oma majandusliku wõitluswõime maksimaalse wäljaarendamise peale.

Et Eesti iseseiswana püsima jääda wõib kauemaks ajaks on wõimalik, eeldades muid soodsaid tingimusi, ainult siis, kui ta majanduslikus ja kultuurilises edenemises sammu suudab pidada kogu kultuurilma riikidega. See on tõde, mille wastu senni ei ole waieldud.

Neid üldiselt tunnustatud põhimõtteid ja tõdesid arwesse wõttes on selge, kui suur tähtsus nii sise- kui wälispoliitiliselt on eriti meil majanduslikkude küsimuste õiglasel ja otstarbekohasel lahendamisel.

Need küsimused on aga iseenesest nii suure ja laia ulatusega, et täiesti ülejõu käib puudutada neid kõigis peensustes ühes kõnes, mille aeg ikkagi teatud wiisil piiratud. Ma kawatsen anda ainult üldist raami sellele pildile, mida soowiksin näha meie rahwamajanduse korraldamisel ja ära märkida sellel pildil suurtes joontes tähtsamaid osasid. Sealjuures ei mõtlegi ma pretendeerida ilmeksimatuse peale. Awaldan waid seda, mida oma parema äratundmise järgi õigeks pean, nii palju kui mu nõrgad kogemused selleks wõimalusi annawad. Kui leidub majandusteadlasi, kes waewaks wõtawad ära näi-

data puudusi ja eksitusi selles kawas ja omaltpoolt midagi paremat soovitawad, siis olen sellegagi täiesti rahuldatud, et mul korda läinud wast väikest tõuet anda küsimuste ülesseadmiseks ja sellega jõudu mööda kaasa aidata rahwamajanduse paremaks korraldamiseks.

Siinjuures pean tähendama, et jään täiesti realpoliitika pinnale. Kõnelen wälja minnes neist seisukohtadest, mis wastuwõetawad peaksid olema ka ilma-waate poolest minu omast täiesti lahku-minewatele härradele rahwasaadikutele äärmisel paremal tiival. Minu isiklikud majanduspoliitilised ideaalid, mis sotsialistide maksimaalsete ideaalideni lähenevad, ei suuda makswusele pääseda sarnastes kitsastes piirides, kui seda ette tõmbab Eesti riik ja neist ideaalidest meie praegustes oludes kõneleda oleks asjata waew. Kuid realpoliitikeridena peame püüdma kätte saada sedagi miinimumi, mis praegustes oludes võimalik.

Kawatzen oma kõne jaotada järgmiselt:

Kõigepealt üles seada Eesti riikliku majanduspoliitika üldised sihtjooned, nii kui need tunnustamist leidnud meie põhiseaduses, wõrreldes neid lühidalt üldiselt kodanikkude majandusteadlaste poolt wäljendatud teoreetiliste riikliku majanduspoliitika sihtidega. — Selgusele jõuda, kui kaugel meie sihtidest seisame ja mida on meil 6-aastase riigi kestwuse jooksul tehtud põhiseaduses äratähendatud sihtide kättesaamiseks.

Siis analüseerida üksikasjaliselt abinõusid, mis meil olemas ülesseatud sihtjoonte teostamiseks ja kõigepealt selgusele jõuda Eesti rahwamajanduse aktiwa, selle kandejõu aluste ja nende suhteliste wahekordade üle, eriti silmas pidades põllumajanduse, tööstuse ja kaubanduse, kui kolme üksteisest erinewa ala rahwamajanduslikku tähtsust, nende tulukust ja arenemiswõimalusi.

Kui selgusele jõutud sihtide ja abinõude üle, siis üldistes joontes puudutada kawasid, mille järgi tuleks käia. Eriti sealjuures puudutada neid küsimusi, mida selle kawa täitmiseks juba käesolewa aasta eelarwe juures tuleks silmas pidada.

a) Üldiselt. b) Tulude osas ja c) Kulude osas.

Paralleelselt tahaksin ära märkida need sihtjooned, mida tuleks käesolewal aastal silmas pidada majanduspoliitika juhtimisel wäljaspool riigi eelarwet aladel, mis

erititähtsad, neist allakriipsutades: esimeses järjekorras elukalliduse wastu wõitlemist ühenduses tolli- ja pangapoliitika, — siis maaküsimuse lahendamist põlise tarwitamise, tasumaksmise ja popside ning eluaseme, lapimaade kruntimise seadused ja tööpuuduse wastu wõitlemist.

Eesti riikliku majanduspoliitika üldised sihtjooned on üldistes lausetes märgitud põhiseaduse sissejuhatawas osas, kus pühalikult deklareeritake, et iseseiswana ajaloo näitelawale ilmunud Eesti rahwas kõikumata usus ja wankumata tahtmises luua riiki, mis on rajatud õiglusele, seadusele ja wabadusele, kaitseks sisemisele ja wälisele rahule ning pandiks praegustele ja tulewastele põlwele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus wastu wõtnud ja määranud põhiseaduse, mis wankumata juhteks peab olema nende sihtide saawutamisel nii seadusandlikule, täidesaatwale kui kohtulikule wõimule. Tahetakse õiglase kompromissi teel saawutada sotsiaalset rahu. Kahjuks on aga õiglus ainult wormaalne, abstraktne mõiste ilma materjaalse, reaalse sisuta. Ainult ilus käeliigutus, poos. Õigluse mõiste üle waidlewad mõtteteadlased, waidlewad juristid ja seega ei määra sarnane ilus deklaratsioon iseenesest weel mitte midagi ära, samuti kui sõnad „ühiskondlik edu“ ja „üldine kasu“ endid maitsele wastawalt wäga mitmetpidi seletada lubawad.

Lähemalt astub aga põhiseadus äramääramisele, mida tema kokkuseadjad majanduselu korraldamisel õigluse all mõistnud §§ 24, 25, 19 ja osalt 18. Ka siin sünnib see enam-wähem üldistes lausetes, kuid siiski juba konkreetsemal kujul. § 25 kordab weel kord, et majandusliku elu korraldamine Eestis peab wastama õigluse põhimõttele, ja selgitab siis, et nende põhimõtete järgi majandusliku elu korraldamise sihiks peab olema: inimwäärilise ülespidamise kindlustamine sellekohaste seaduste läbi, mis käiwad harimiseks maasaamise, eluaseme ja töösaamise, emakaitse, töökaitse ning nooruse, wanuse, tööwõimetuse wõi õnnetuse puhul tarwiliku toetuse saamise kohta.

§ 24 kindlustab igale kodanikule eromanduse, mida ainult üldistes huwides wõõrandada wõib. § 19 kõneleb iseenesest mõistetawast asjast: sellest, et kindlustatud on wabadus elukutset walida ja

ettewõtteid awada ning kasutada põllutöös, kaubanduses, tööstuses, samuti muil majandusaladel, kuid lubab siiski kitsendusi ja takistusi seaduste põhjal ja piirides.

Lõpuks kindlustab § 18 streigiwabaduse.

Kõik need määrused on mahutatud peatükki, mis kõneleb kodanikkude põhiõigustest.

Kui wõrrelda meie põhiseadust Saksa omaga 11. augustist 1919. a., mille deklaratiivne sissejuhatus pea sõna sõnalt samuti kõlab kui meie oma — siis näeme, et wiimases majanduspoliitilised sihtjooned palju täpsemalt ära määratud. Majanduselu korraldusest kõneleb terve peatükk. §§ 151—165, rääkimata nendest sihtjoontest, mida kodanikkude põhiõigustest kõnelewas peatükis leiame. § 111, 119 — laste ja emade kaitse — 120, 121, 122 — noorte kaitse — 128 jne.

Mõnes osas näib meie põhiseadus olewat konspekt Saksa omast, sama wõib temast öelda ka majanduselu korraldamise osas. Saksa oma määrab täpsemalt ära seda, mida meil üldjoontes puudutatakse. Muuseas on seal keelatud hanteldamine. Peale eraomanduse kindlustamise määrab ära Saksa põhiseadus, et omandus kohustab ja et seda tarwitama peab üldiste huwide kasuks. Maa ja eluaseme küsimused on enam-wähem üksikasjaliselt lahendatud; lisawäärtuste maksumise küsimus on wäljendust leidnud, on ette nähtud majandusliikude ettewõtete kommunaliseerimine; tööliste osawõtmine tööstuse juhtimisest, majandusliikude wäärtuste saawutamise, walmistamise, jaotuse, tarwitamise, hindamise, sisse- ja wäljaweo korraldamine ühismajandusliikude põhimõtete alusel. Rääkimata sellest, et seal põhiseaduse järele tööjõud, kui rahwamajanduse kandjõu tähtsam faktor erilise riikliku kaitse all seisab, kõneldakse ka waimlise töö ja teaduse, kunsti ning tehnika kaitsest. Räägitakse sellest, mida on riik kohustatud tegema kodanikkude terwise ja tööwõime, eriti emade ja laste kaitseks, ja wanusest, nõrkusest ja elumuutustest tingitud majandusliikude tagajärgede kõrvaldamisest; kuidas peab korraldama tööliste wahakordi tööandjatega, hoolitsema töösaamise wõimaluste eest. Räägitakse ka sellest Saksa põhiseaduses, et iseseiswat keskkihti põllumajanduses, tööstuses, ja kaubanduses tuleb seadus-

andluse ja walitsemise alal edendada ja ülekoormatuse ning wäljakurnamise eest kaitsta. Sotsiaalpoliitiliste ja majanduspoliitiliste sihtjoonte ülesandmise kõrwal on neile ka juba enam-wähem konkreetne sisu püütud anda. Üldistes joontes mahuwad need konkreetset määrused täiesti meie põhiseaduses ettemääratud raami.

Wõrdleme nüüd weel paari sõnaga neid sihtjooni majandusteadlaste ja riigiõiguse eriteadlaste poolt ülesseatud ja üldiselt õigekestunnustatud põhimõtetega, et siis lõpulikult üles seada nii teoreetiliselt kui praktiliselt wastuwõetaw Eesti riikliku majanduspoliitika siht. Rahwamajanduse otstarb kodanikkude majandusteadlaste ühise arwamise järgi: hoolitseda selle eest, et igal üksikul kodanikul oleks kindlustatud kõigepealt I-se järgu waduste täitmine elu alalhoidmiseks: söök, korter ja selle järele tarwilikud ja wõimalikud kultuurilised mõnused. Üldine hea käekäik oleneb iga üksiku heaolekust, sest ühiskond koosneb üksikutest. Kui üksiku heaolekut kitsendada wõi ohwerdada tuleb, siis ainult selleks, et enamuse heaolekut kindlustada. Näiteks sõdades üksikute inimeste ohwerdamine, mis sünnib kaaskodanikkude huwides.

(Sekretääri kohale asub abisekretäär **J. Piiskar**).

Seda otstarwet saab kätte wastawalt korraldades esiteks: saaduste walmistamist ja tööjaotust, teiseks saaduste jaotust.

Rahwamajandus on — ühe sõnaga öeldes — rahwa korrapäraselt juhitud tegewus oma üksikute liigete waduste rahuldamiseks. Seal, kus tuhanded kodanikud korrapäraliselt toidetud ei saa, alatoitluse all kannatawad, kus neil puudub terwishoiu nõuetele wastaw korter, wõi seda üldse ei ole, — seal ei ole rahwamajanduse algotstarb weel täidetud, sest ilma nende kahe eeltingimiseta ei saa inimene olla inimene, ei saa arendada oma kõrgemat loomust.

Meil Eestis ei ole kaugelt weel kõik kodanikud rahuldatud nende esimeses järjekorras tarwilikkude majandusliikude hüwedega: söögi, korteri ja kehakattega ja siit peaks ilma pikema jututa selge olema ka Eesti riikliku majanduspoliitika lähem siht: muretseda kõigile oma kodanikkudele wõimalused küllaldaselt toidetud, kaetud saada ja korralikkudes kodudes elada.

Kunni see siht weel käes ei ole, ei saa üksikute kodanikkude kultuuriliste mõnuste eest weel muretseda. Ja sellepärast on ka täiesti arusaadaw, kui põhiseadus, rahwa enamuse tahtmise awaldušenä maksmapandud põhiseadus esimeses järjekorras üles seab majandusliku elu korraldamisel nõude inimwäärilise ülespidamise kindlustamise üle, rääkides eluaseme, harimiseks maasaamise, töösaamise, töjõu kaitse ja töwõimetuse puhul tarwiliku abi saamiseks wajalikku-dest seadustest.

Eesti riigi kuueaastase kestuse jooksul, mis on küllalt pikk aeg selleks, et vähemalt seaduste maksmapanemise läbi anda lähemad kawad selleks, kuidas tegutseda ülesseatud sihi kättesaamiseks, nii kurb kui see ka ei ole, peab tunnistama, et selleks siiski wäga wähe sennijani ära tehtud on.

Meil ei ole isegi eluaset kindlustatud igale kodanikule, seda eluaset, kus ta kaswatada wõiks poegi, keda isamaa temalt omal ajal nõuab enda kaitseks. Ja õige on nii mitmegi meie kodaniku kohta, et lindudel on pesad, aga Eesti kodanikudel ei ole mitte kõigil paika, kuhu oma pea panna.

Meie majanduspoliitika juhtimisel on silmast lastud see siht, ja näib, et laialiste hulkade kumul on püütud warandusi üksikute äriemeeste kättesse koondada; see koondamine ei ole aga tagajärgi andnud selle tõttu, et need üksikud nende warandustega korralikult ei ole mõistnud ümber käia. Kuid sellest edaspidi.

Waatame kõigepealt wähe lähemalt meie korteriolusid meie statistiliste andmete järgi, mis põhjenedaw rahwalugemisel. Meil on maju linnades 22.899, neis korterid 79.345, elanikka 266.457. Tähendab, meil tuleb iga korteri kohta keskmiselt Tallinnas 3,7 inimest, üldiselt 3,3 inimest. Tallinnas on ülekaal ühetoalistel korteritel, nagu statistilised andmed näitawad. Tähendab, meil ühes toas peawad suuremalt jaolt elama 3—4 inimest. Aga meil on ka küllalt juhtumisi, kus ühes toas elawad kunni 20 inimest. Ja muidugi selle tõttu, et sarnased äärmused ette tulewad, on ka wõimalikud niisugused juhtumised, kus ühe inimese jaoks 8—10 tuba leidub. Terwishoidlikud tingimused neis wäikestes korterites linnades on enamalt jaolt wäljakannatamata. Ja mul on juhus olnud siit kõnetoolilt ette tuua neid kisendawaid wäärnähtusi ja hä-

dasid, mis sel alal ette tulewad. Terwishoidlikkudele nõuetele wastawate korterite arw on wäike. Alewites ja maal on wahekord samasugune. Alewites tuleb 3—4 inimest korteri peale, maal umbes 4 inimest. Maal aitawad looduslikud tingimused, wärske õhk jne. terwishoidlikka olusid parandada, kuid teiste kultuuriikidega wõrreldes peab ütleva, et meil ka maal elukorterid, eluasemed siiski wäga wiletsas seisukorras on.

Isegi taluperemeeste elumajad kehwe- mates maakondades, nagu seda Lääne, Harju, Saaremaal on loomade ruumidega ühes, õhku ja walgust on wähe. Kõik jõud kulus ära orjamiseks, et renti ja ostumaksu mõisale tasuda, et heledasti särada wõisid tuled lossides ja mõisates; taludes aga puudus õhk ja walgus.

Kui lugu aga taludes nii on, siis wõib ette kujutada, missugune on lugu popside saunades. Meil nurisetakse asjata, et maareform riigilt suuri kulusid nõuab, asunikkudele ehituslaenu andmiseks suuri summasid kulutatakse ja et selle tõttu maareformi rahwamajanduslik kasu küsitawaks jääb, kuna kapitaal, mis asunikude hoonetesse paigutatud, ennast ei renteer. Peab silmas pidama, et asuniku eluhoone on, mille peale suurem hulk toetust läheb, kuna laudad ja põllumajanduslikult kasutatawad hooned wõrdlemisi wäikese osa kulust nõuawad, et seda eluhoonet mitte hinnata ei tule esimeses järjekorras, kui põllumajanduse produktiiv-kapitaali osa, waid peajasjalikult, kui eluaset, mis igale kodanikule esimeses järjekorras kindlustatud peab olema. Et seesama eluase tarwilik ja kasutataw on ka põllumajapidamises tarwiliku hoonena, eneses ruumi andes teatawa põllumajandusliku üksuse juhatajale ja töölistele, on küll wäga kasulik, kuid igatahes kõrwalise tähtsusega, mitte peaülesanne. Wõime ainult rõõmustada, et korda on läinud 20.000 popsi- ja mõisatööliliste perekonda nende pimedatest saunaurtsikutest päikesewalgusele lähemale tuua. Kuid ei pea ära unustatama, et üle 10.000 popsi ja samapalju mõisatööliliste perekondadest sama päästmist ootawad ja et neil selleks samane õigus on. Kui mõisatöölilistele, kellele krundid mitme peale antud, ehitusmaterjaali liig wähe antakse, siis wõib see põllumajanduslikult seisukohalt waadates õige kalkulatsioon olla, mitte aga rahwamajanduslikult seisukohalt, kus esimene ülesanne kindlustada kõigile ko-

danikkudele eluase ja terwishoiu nõuetele wastaw kodu. Mõõda minnes tahaksin tähendada, et meie oma ehitusmetsa kõige kasulikumalt ära tarwitaksime kodanikkudele korralikkude eluhoonete ehitamiseks. Selle asemel, et neid kuuse all lasta külmetada ja oma metsasaadusi wäljamaalastele kultuurimõnususte wõimaldamiseks wälja wedada lasta. Olgugi, et metsa-eksport wäliswaluutat annab ja hoonete alla paigutatud kapitaali, kui need hooned ainult eluasemeks, produktiivseks otsekohe nimetada ei saa.

Maal on selle tõttu, et maareformi teostamine käsil, korteriküsimust wõimalik lahendada käsikäes maareformi teostamisega; põllumajapidamises on korterüntlasi ka põllumajanduslikult kasutataw hoone. Waja ainult kawakindlalt tööle asuda.

Raskem on korteriküsimuse lahendamine linnas ja siin tuleksid kawad wälja töötada pikema aja peale, kuid tehtud on siin selleks wäga wähe. Summad, mis ehituslaenu korterite ehituseks wälja antud, on nagu tilk wett kuuma kiwi peale. Need summad on küll wähekesse aidanud, aga meil oleks wõrdlemisi palju rohkem waja selleks ära teha.

Palju tähtsam, kui korter ja kehakate, on inimesele toit. See on aga kindlustatud inimesele siis, kui on tööd ja kui seda tööd wääriliselt tasutakse. Tööd ja leiba, see on esimene nõudmine, ja seda nõudmist peab täitma riik oma kodanikkude wastu ja selles sihis oma majanduspoliitikat juhtima. Waatame, kuidas meil selle poolest lugu, ja kas on kõigile kodanikkudele töö ja leib kindlustatud ja küllaldasel määral kindlustatud. Siinjuures pean tähendama, et mul täpsed statistilised andmed puuduwad ja siin tuleb ainult umbkaudsete arwudega opereerida. Umbkaudselt peaksid need üldjoontes enam-wähem tõele wastama. Wõtame kõige esiteks maal. Maal on selles suhtes kindlustatud: 40.000 taluomanikku ja rentnikku oma perekondadega — kui meie rehkendame keskmiselt igas perekonnas 5 liiget, sellega siis 200.000 inimest; umbes 20.000 asunikku, tegelikult on küll 30.000 asundustalu wälja antud, kuid sinna juurde on arwatud endised renditalud, — seega oleks siin kindlustatud 100.000 inimest; edasi wõiks kindlustatuks lugeda 15.000 riigi- ja omawalituse teenijat maal, keda umbes wast perekondadega kokku 75.000 inimest ja lõ-

puks 5.000 äri- ja tööstusettewõtjat, majaomanikkaalewikkudes jne. Kogusummas wõib täiesti kindlustatuks lugeda maal 400.000 inimese seisukord.

Nüüd tuleks teise gruppi wõtta enam-wähem kindlustatud, kuid osalt tööpuuduse all kannatawad kihid: need on a) aastatöölised, nimelt põllutöölised taludes ja asunikkuude juures ning üksikutes suurmaapidamistes. Nende arw teeb minu arwates wälja 55.000; b) 10.000 perekonda wäikemaapidajaid, kellel maad kunni 5 tiinuni ja kes käiwad suwel ja päewiti tööl — 50.000; c) 8.000 käsitöölise perekonda à 5 liiget — 40.000; d) töölised ja teenijad ärilistes ning tööstusettewõtetes — 20.000. Kokku teeks enam-wähem kindlustatute arw 165.000 wõi 20%.

Täiesti kindlustamata ja kannatawad alatoitluse all: 10.000 perekonda ilma maata popsids à 5 liiget — 50.000; b) 20.000 perekonda endisi mõisatöölisi à 5 liiget — 100.000; c) wallawaesed umbes 3% kogu elanikkude arwust = 25.000; d) mitmesugused inwaliidid, weneaegsed pensionärid jne. — 50.000. Kokku teeks täiesti kindlustamata ja kannatawate kogusumma wälja 225.000 wõi 30%. Need oleksid siis inimesed, kellele toit, riie, ühe sõnaga need esimesed elutarbed mitte täiesti kindlustatud ei ole.

Linnades, peab ütleva, on täiesti kindlustatud ainult ülemine 10.000, see on suuremad töösturid, ärimehed, mõned advokaadid, arstid, notaariused, kõrgemad riigiametnikud — 10.000 wõi 4% kogu linnaelanikkude arwust.

Enam-wähem kindlustatud kannatawad osalt ajutise tööpuuduse wõi alatoitluse all wiletsate palgaolude wõi muudel põhjustel: a) majaomanikka 20.000 perekonda à 5 liiget — 100.000; b) riigi- ja omawalitsuste teenijad ja ametnikud — 10.000 perekonda à 3 liiget — 30.000; c) äri- ja kontoriteenijaid, majateenijaid, wäiksemaid ettewõtjaid — 39.000; d) tööstuse- ja käsitöölisi 60.000. See teeks kokku 229.000, umbes 86%.

Täiesti kindlustamata ja kannatawad alatoitluse all: a) töötatöölised, registreeritud tööbörser, 2.500 perekonda à 5 hinge — 12.500; b) hoolekandevalused, pensionärid ja inwaliidid, kokku umbes 6% — 15.000. Kokku teeks täiesti kindlustamata ja alatoitluse all kannatawate elanikkude arw linnades 27.500, see on üle 10%.

Sellest lühikesest ja üldistes joontes tõmmatud kokkuvõttest näeme, kuipalju weel jääb teha selleks, et rahuldada ka kõigi kodanikkude algnõue — inimvääriline ülespidamine, kõigist elumõnudest kõnelemata, mis kättesaadavad senni ainult linnades elutsewale kõrgemale 10.000 ja wäga üksikutele maal .

Nüüd tuleb küsida, missugused abinõud on meil üles seatud sihi saawutamiseks? Milles seisab meie rahwa warandus, millised on Eesti rahwa majandusliku kandejõu alused? Kas need lubawad meid loota lähemas wõi kaugemas tulewikus jõuda nii kaugele, et kõigile kodanikkudele oleks kindlustatud inimvääriline ülewaldamine? Raske on selle küsimuse peale wastata, kuid igatahes täiesti wõimalik wastata. Ja see wastus, täielik ülewaade meie majandusliku aktiwa ja passiwa üle peaks nii igal rahwasitajal, kes täidab rasket ja wastutusrikkast ülesannet — juhtida majanduselu awaldamist seadusandluse ja riigivalitsemise läbi, kui ka täidesaatwa wõimu teostajal, täiesti selge olema. Ainult siis wõib ta sihikindlalt ja otstarbekohaselt tegutseda. Iga wäiksemagi majandusliku üksuse koraldamisele asudes, teeb tööle asuja kõigepealt kindlaks, mis tal on. Millega ta peab peale hakkama. Sellest ripub täiel määral ära järgmine samm: töökawa, majandusliku tegutsemise eelarwe kokkuseadmine. Kui töökawa kokku seatakse ilma, et ülewaadet oleks aktiwa ja passiwa üle, wõib see üksikutele kordadel wast ehk õnnestada, kuid enamatel juhtumistel wiib see katastroofile, majanduslikule kokkulangemisele.

Kui asunik talusse, mida ta wäga hästi ühe palgalise tööjõuga harida suudab, 10 sulast palkab, autoga sõnnikut wedama hakkab jne., siis on ta ühe aastaga pankrotis, kui tal muid kõrwalisi tuullikaid ei ole, näiteks piiritusega spekuleerimise näol. Sarnane majapidamine on wildak. Kuid samuti wildak oleks see, kui peremees, kellel tööd jätkuks anda 10-le sulasele, ainult ühe abil töötab ning põllud sööti jätab, loomi naljutab ja raha sukasääres hoiab selle asemel, et selle abil kas uusi wäärtusi luua wõi endale kultuurilisi mõnususi muretseda.

Kahjuks kuulsime esimeseks alles praeguselt rahaministrilt lühikest ülewaadet Eesti rahwa produktiivse waranduse kogusumma ja selle jaotuse üle. Ülewaade

oli küll wäga pealiskaudne, wälja jäetud olid mitmedki wäärtused, isegi terwed alad, kuid see oli siiski ülewaade. Algas oli õigest otsast tehtud ja see on enam kui kukesamm edasi sennise kobamisega wõrreldes, kus rahwamajanduse juhid sihtide puudusel siplesid, nagu kanad takus. — Tahaksin mõned korrektiivid härra rahaministri poolt kokkuseatud aktiwas ette wõtta, kuid enne, kui üle lähen rahaliselt hinnatawate rahwamajanduslikkude wäärtuste waatlemisele, peatan kõige tähtsama juures neist wäärtustest, mida rahaliselt hinnanud ei ole senni ükski majandusteadlane.

See wäärtus on ühtlasi ka rahwamajanduse siht ja omab seega domineeriwa ning mitmekordse tähenduse. Ma kõnelen inimesest ja tema elawast tööjõust.

Kõigi rikkuste allikas on töö ja seda teeb wõi juhib ainult elaw inimene. Ilma tööta jääks maapõue seal leiduwad kullasooned, surnud warandused, rääkimata maamulla ja meredè rikkustest.

Peale õhu, wee ja maa, on kõik inimeste kätetöö, ja waranduste wäljatoomiseks nii weest kui maast on waja olnud inimeste tööd ja waewa.

Mida rohkem rahwal inimmaterjaali, elawat jõudu, seda tugewam on ta, seda paremini suudab ka kasutada looduswarasid ja korraldada muid rahwamajanduse kandejõu aluseid.

Seega on juba rahwamajanduse kandejõu aluste kindlustamiseks waja kõik teha, mis wõimalik selleks, et alal hoida, kaswatada, suurendada ja igatpidi täiendada inimmaterjaali, luua energilisi teguwõimsaid elurõõmsaid töötegijaid nii kehalise kui waimlise töö aladel.

Eestis on selleks olemas wäga tänulik materjaal. Eestlaste energia ja wisadus, tugew tööjõud ulatab ette mitmegi kultuurirahwa omast.

Kui juhtida seda tööjõudu teaduslikka metoode abiks wõttes nii produktiooni kui ka töowiljakuse tõstmiseks, wõime julgesti wõistelda kõigi Lääne Euroopa kultuurriikidega oma inimmaterjaali poolest. Taha jäänud oleme hariduses ja tehnikas. Elaw jõud on kõige wäärtuslikum kapitaal. Tõu terwendamise küsimustele tuleb pühendada wäärilist tähepanu.

Kahjuks peab aga seda kurba tõsiasja konstateerima, et selle elawa jõu suurenemine ja edenemine wäga wisalt liigub ja iseseiswuse ajal järjekindlalt tagurpidi

läheb. See on kõige halwem tunnistus sennisele majanduspoliitikale, kui seda, mida meil aetud, üldse majanduspoliitikaks wõiks nimetada. Mina ei julgeks seda isegi igakord parteipoliitikaks nimetada, waid õige nimetus oleks sellele enamatel juhtumistel mingisugune teine poliitika, paremal juhtumisel ühepäewa poliitika.

Wõtame tõenduseks kõigepealt statistilised andmed sündiwuse, loomuliku juurdekaswu ja abiellumiste kohta, mis halwades majanduslikkudes tingimustes alati alanewat tendentsi näitawad.

Juba enne ilmasõda oli Eesti rahwarwu juurdekaswu poolest maailmas peaaegu wiimasel kohal. Kui siinjuures ka weel wäljarändamisi arwesse wõtta, siis muutub asi sellepoolest weelgi halwemaks.

Iseseiswuse ajal on aga lugu weel pahem. Keskmiselt sündis kuus: 1921. a. — 1.895 inimest, 1922. aastal — 1.861 ja 1923. aastal — 1.790 inimest, seega ei sünni kahte inimest tuhande peale kuus, ja üldine sündimiste arw wäheneb järjekindlalt aast-aastasse, seega näidates, et meil kitsas elada. Kui meie aga oma elanikkude arwu wõrdleme maa-alaga, siis näeme, et ruumi poolest siia wõiks lahedasti 3 kuni 10 korda rohkem rahwast mahutada, kui siin praegu elab.

Meil elab ruutkilomeetri peal 26 inimest, Saksamaal elab — 128, Inglismaal — 145, Belgias — 253. (K. Kornel, rhw.: Elab palju rohkem!) Tähen-dab, minu andmed on wananenud, ja Belgias mahub selle maa-ala peale enam kui 10 korda rohkem inimesi, kui Eestis, ja seda kurwem on lugu.

Wõrdleme aga elanikkude juurdekaswu, siis näeme, et see juurdekasw oli 1921. aastal 425 inimest kuus, 1922. aastal — 186 inimest ainult kuus ja 1923. aastal — 405 inimest kuus. Nüüd aga wiimaste andmete järele tõendatakse, et meil surewuste arw sündimiste arwust suurem on ja eriti just rikkamates maakondades, näiteks, Wiljandimaal. Abiellumised wähenewad kohutawalt. 1921. aastal tuli kuus 893 abiellumist, 1922. aastal — 804, 1923. aastal aga ainult 791. Mis aga suureneb, see on enesetapmiste arw ja nende arw on 1922. aastast tõusnud üle 100% — 15 pealt 32 peale kuus. Need on arwud, mis karwad püsti ajawad. Oleme wäljasuremise teel. Siis tekib küsimus, milleks

meie üldse töötame ja elame kui meil tulewikku ei ole. Lõppude lõpuks loodan aga, et asi siiski parandataw on kui meie majanduspoliitikat teises sihis juhtima hakatakse.

Edasi küsime, mis on meil tehtud nendegi wäheste järelejäänute inimeste elawa jõu alalhoidmiseks. Kõigile on teada, mida selleks waja. Kõigepealt hoolitseda selle eest, et inimesed oleks tarwilikult toidetud, et neil oleks võimalik puhtuse eest hoolitseda ja arstlikku abi saada. Eriti tahaksin alla kriipsutada täielikku karskust, siis hoolitsemist selle eest, et tööjõudu enneaegu wälja ei kurnataks. Siin on sotsiaalseadusandluse tööpõld, mis wilja kannab rahwamajandusliku jõukuse tõstmise näol. Meil on see täiesti söõdis. Meil puudub igasugune kaitse sellel alal, puudub täiesti tööpalkade normeerimine. Elukalliduse tõusule wastawalt ei tõsteta tööliste palkasid, nii et toitmine, kehakate ja korteriolud wäljakannatamatuks on muutunud eriti linnades. Seda tõsiasja peawad konstateerima isegi ajalehed, mida wälja antakse walitsuse enda toetusel. Mina wõiks paar rida tsiteerida „Eesti Majandus'est“ mis tõestab muuseas kõneldes elukallidusest järgmist: „... ei ole midagi kuulda elukalliduse wastu wõitlemise suunas. Nii weerduwad wähehaawal walutaraskused nende kihtide õlgadele, kellele juba eelmisel ajal etteheiteid ei wõinud teha ületarwitamisest. Et sealpool aeg kõige ebasoodsam on palkakõrgenduste nõudmistega esinemises, siis lähineme paratamatult seisukorrale, kus sunnitud oleme alatoitluse waral katsuma oma rasket seisukorda parandada. Waatamata selle peale, et eestkätt just toiduainete hindade tasapind kogu aja tõusmas oli. (Siin on nüüd Tallinna turuhindadeindeks wõetud wõrdluseks.) ... wähenes siiski suurtööstuse ettewõtetes tööliste keskmine palk kuus 5.300 marga pealt oktoobris 1923. a. 4.750 marga peale, märtsis 1924. a. Sealjuures wähenes ka weel tööliste arw 26,6 tuhande pealt 25,9 tuhande peale ja rahas teenitud üldsumma 140,9 miljoni pealt 122,8 miljoni peale. Kõige järele otsustades on meil töö palgad praegu allpool elatismiiniimumi ja nähtawasti on need madalad tööpalgad ainsaks eeltingimuseks, mis tööstuse ettewõtteid wälisurgudel wõistluswõimuliseks teewad, niipalju kui wiimastest üldse juttu wõib olla. Pikaajaline alatoitus mõ-

jub aga kahtlemata halwawalt töö produktiiviteedi peale, millest järeldusi raske ei ole teha.“

Peab tähendama palkade wõrdluseks, et Daanis näiteks keskmine tööline ja wäiksem ametnik, wõtame tolliwalwuri, palka saab 300 krooni kuus. Meie raha peale ümber arwates teeb see wälja 18.000 marka. Elukallidus on Daanis 1½ kordne Eestiga wõrreldes. Meil saab sama tolliwalwur 4.500—5.000 marka ja siit on kerge tagajärgi teha. Selle järele ei ole sugugi ime, et nii mõnigi neist sunnitud on ühel ehk teisel teel palgalisa muretsema.

Pean tähendama seda, et karskuse asemel meil walitseb olukord, kus joomine loomulikuks nähtuseks kipub saama, joomine aga häwitab mitte ainult praeguste inimeste tööjõudu waid mõjub häwitawalt ka tulewaste põlwede peale. Nähtawasti ei suudeta meil endale aru anda elawajõu alalhoidmise ja kaswatusiga tähtsusest. Peetakse seda mingisuguseks sotsialistide utoopiaks, mida meie kehwas oludes wõimatu kätte saada. Majanduslikus kriisis, wõib olla, tuleb arwestada peale muude põhjuste ka elawa tööjõu häwinemisega, mis endaga loomulikult kaasa toob töowiljakuse langemise.

Kuid julgeksin ja lubaksin tõendada, et see mitte sotsialistide wäljamõeldus ei ole ja luban enesele tsiteerida paar rida raamatukesest „Eesti riigi tulewik ja karskus“, mida on kirjutanud wäga lugupeetud professor Põld, keda kuidagi selles süüdistada ei saa, et tema sotsialistide poole hoiaks. Tema kirjutab järgmist: „Rahwa sisemise jõu juurde, kui riikliku iseseiswuse sügawama aluse juurde, jõuame meie wälja ka siis, kui meie oma iseseiswa riikliku elu tagatise ei hinda mitte ainult wälise sõjalise wõimise ja riigikaitse suhtes, waid kui meie neid kaalume ka rahwusmajandusliku rippumatuse ja waimlise iseseiswuse seisukohalt. Sest uuemal ajal ei wõideta maid mitte üksi püssi ja suurtükiga, waid ka kapitaaliga ja kultuurilise üleolekuga. Tahame meie keerulistes ilmamajanduslikkudes suhetes nõnda elada, et meie ise oma töö wilja maitseme, et wõõras kapitaal meie rahakursi ei suruks ja meid oma kasuks tööle ei paneks, et wõõrad ettewõtjad meie tööstuse ja looduswarade kasu oma tasku ei juhi; tahame meie oma riigimajapidamises mitte ainult sissetulekuid

ja wäljaminekuid pennisid kurnates tasakaalu wiia, waid niisugust tasakaalu saawutada, mis järjest tõuswatele kultuurilistele tarwidustele awab ka järjest wäljaandlikumad tuluallikad — siis otsustab need asjad wiimaselt jällegi sisemine jõud. Kodanikkude töowiljakus, usinus ja wisadus, leidlikkus ja ettewõtlikkus, ausus äriajamises, kohustus ja wastutustunne ja muud sarnased omadused on siin mõõduandwad tegurid.“ Siis räägitakse pikalt sellest, kuidas teadus selleks kaasa aitab ja lõppude-lõpuks tullakse selle juurde wälja, mis seda jõudu häwitab ja katsutakse neid abinõusid leida, mis rahwa elujõudu alal hoiaks ja küsitakse, kuidas sellega walmis saada. Ja siin öeldakse: „Abinõude otsimisel, mis rahwa jõudu aitawad terwe hoida, pöörduwad meie silmad eriti karskuse, alkoholismist wabanemise peale. Ja tõenduseks on toodud arwud ette, mille ettelugemine pikale läheks, kuid ma arwan, et ilma selletagi kõigil teada, kui suurel arwul tuleb kirjutada alkoholismi arwele just kuritegewuse, õnnetujuhtumiste ja haiguste suurenemist.

Edasi tahaksin tähendada selle nii isenesest mõistetawa asja peale, et iga mõistlik peremees annab oma tööhobusele ka niipalju toitu, kui waja on hinge seehoidmiseks ja tööjõu alalhoidmiseks. Aga meil ei taheta töölisi, inimesi, rääkimata sellest, et neil kui kodanikkudel õigus inimwäärilise ütespidamise peale, lasta selle osaliseks saada. Ei ole meil ühelgi alal tegeliku poliitika juhtimine niiwõrd tagurline, kui sotsiaalseadusandluse alal ja majanduspoliitika juhtimisel. Siin on elawa jõu alalhoidmise asemel selle häwitamisele asutud.

Kuid wähe on üksi alalhoidmisest, waja on jõudu ka kaswatada, suurendada.

Ja selleks on peale muu ka hingelisi mõjusid waja. Töowõim, tahtmine tööd teha on faktor, mis töowiljakust suurendab wäga ja wäga tuntawalt. Seda töowõimu aitaks suurendada juba ainuüksi see teadmine, et riik kõigi kodanikkude hea käekäigu eest ühtewiisi hoolitseb, kedagi ära ei unusta. Jõukamatele suuremaid kohustusi peale paneb selleks, et kehwaremate seisukorda parandada. Tunne, et õigluse põhimõtted majanduselu korraldusel mõjuwad, aitab ära kannatada ka mõnegi puuduse.

Kuid seda töowõimu häwitatakse sihikindlalt. Riik sammub sagedasti eesrin-

nas. Elukalliduse tõusu peale waatamata vähendatakse palkasid, näiteks mul oli juhus põhjendada arupärimit sõjawäe varustuswalitsuse mehaanika töökodade tööliste palkade vähendamise kohta. Kui riigiametnikkudele lisatasusid maksetakse, jäetakse töölised, kelle palk palju väiksem, sellest ilma ja ainult opositsioonis olewate rühmade suure pealekäämise tagajärjel läks wiimasel ajal korda läbi suruda väikest toetust ka riigi tööliste.

Sarnane olukord häwitab igasuguse riikliku tunde ja poolehoiu.

Loodame, et selle poolest asi paraneb, kuid pean tähendama, et selleks ka tõepoolest wiimane aeg on. Olen selles asjas optimist, võib olla, et mu lootus mind petab.

Edasi on väga tähtis haridus, nii üldine kui ka kutseharidus. Aga eriti just wiimane.

Ka lihttööline, kui tal tarwilik ettevalmistus ja haridus, suudab palju rohkem korda saata, suudab oma füüsilist jõudu otstarbekohasemalt ära tarwitada. Kui tähtis aga haridus, ja teadmised on juhtiwatel kohtadel seiswatel isikutel, see on ilma igasuguse seletuseta arusaadaw.

Kõigepealt kawade kokkuseadmine, igale tema õige koha kättenäitamine, tööjõu otstarbekohaseks kasutamiseks, tööjaotuseks nõuab teatud oskust.

Ja lõppude-lõpuks on waim siiski wäärtuste looja, kuna keha ainult tööriist on. Waim on tehniliste abinõudega täiendanud töötamise võimalusi. Teaduslikka metoode tarwitades võib produktiooni tõsta mitmekordseks. Mitmelt poolt on juba selle peale tähelpanu juhitud eelkõnelejate poolt eelarwe arutamise puhul, et haridusala korraldamisel meil õiget rada käidud ei ole ja wäärsamme on tehtud. Sedasama kriipsutas alla ka õigusega härra rahaminister oma eelarwe-kõnes. Meie ülikoolwalmistab tuihandete wiisi juriste, kes isegi uksehoidja kohta ei saa loowa töö alal, põllumajanduses ja tööstuses aga tundub eriteadlaste põud ja selle all kannatab jälle produktioon. Algkoolist peaks selle asemel, et suurem osa õpilastest keskkoolidesse juhita, kus meil õpib praegu ainult 17.294 õpilast kõrgemates klassides, oskuskoolidesse juhima. kas põllutöö, tööstuse, kalanduse või mõnele muule alale. Kuid see probleem on laialdane ja sellejuures ma praegu pikemalt ei peata.

Nüüd läheksin edasi meie surnud waranduste hindamisele, mis määratud selleks, et elaw jõud neist wäärtusi looks, selleks, et elada ja õnnelikuks saada. Peatan kõigepealt meie põllumajanduse ja maapõue waranduste juures.

Praegu on meil produktiivne pindala 3.719.144 hektaari, sellest metsa 898.289 hektaari. Ma ei hakka siin wahekordi üksikute maaliikide wahel ette tooma. Tähendab, et iga hinge kohta teeb see üle 3,5 hektaari või 5-liikmelise perekonna kohta 17,5 hektaari, kui seda kõige maal elutsewate kodanikkude peale jagada, peale selle jääks veel üle metsamaad, millest 80% riigimetsad.

Käsitöölised ja ametnikud maha arwata, peaks sellest maast kõigile põllutööliste ja popsidele jätkuma, isegi ilma ebaproduktiivsete maa-alade kultuuri alla wõtmata. Kui ka kõik sood ja rabad kultiveerida, tuleks veel 660.439 hektaari juurde, see on ligi 4 hektaari perekonna kohta, kui aga ainult wähese maaga ja ilma maata popsisid ja mõisatöölisi arwata ja nende arwu 50.000 perekonna peale rehkendada, siis tuleks iga perekonna kohta üle 13 hektaari maad ainult soodest ja rabadest. Peab tähendama, et meil rabade ja soode all sage-dasti kõige parem mustamulla maa on.

Siit näeme, et otstarbekohase jaotuse juures põllumajanduslikult produktiivne pindala võimaldab ära mahutada kõik maal elutsewad elukutselised põllutöölised, neid tööle rakendades elukutsele wastawalt, luues täiesti elujõulisi põllumajanduslikka üksusi. Kui wõrdleme oma põllumajanduslikkude üksuste suurust teiste Lääne-Euroopa riikidega, siis näeme, et siin tõepoolest wõrdlemisi laiad võimalused olemas on.

Mis puutub põllumajandusliku produktiiv-kapitaali wäärtusesse, siis hindab härra rahaminister seda kokku 50 miljardi ehk 250 miljoni kuldrubla peale. Kui siin siin arwesse on wõetud ainult eramannikkude maid, hooneid ja inventaari, ilma metsata ja riigi päralt olewad maad, hooned ja mets täiesti arwesse wõtmata jäetud, wõiks selle hindamisega waevalt leppida, sest meil on 50.000 talu ja need ühes hoontega on üksi juba 200 miljonit kuldrubla wäärt. Kui aga riigi omandus ka arwesse wõtta, mida rahwa waranduse kogusumma hulka tingimata tuleb lugeda, siis tõuseb põllumajandusliku produktiiv-kapitaali ja metsade koguwäärtus kind-

lasti umbes 125 miljardi peale, sealjuures metsad 60 miljardi peale arwates, kui keskmiseks hinnaks wõtta need andmed, mis metsade peawalitsus andnud ja mille järele metsa hektaari kännurahaks tuleb arwata 80.000 marka.

Maapõue warad ja mitteproduktiiv maa-alad on siinjuures täiesti arwestamata jäetud. Mis aga põlewkiwilademed, turbarabad ja kosed wäärt, seda on raske hinnata. Põlewkiwitagawarade kogusumma üksi ulatab juba üle 2½ miljardi tonni. Et need summad kuldrubladesse ümber arwatult sadadesse miljonitesse ulatawad, on wäljaspool kahtlust. Need wäärtused on aga oma iseloomu poolest sarnased, mida põllumajanduse hulka ei saa arwata, waid neid tuleb eriliselt arwestada, kui tööstuse ala ja energia allikaid.

Tulukust hindab härra rahaminister 20 miljardi peale, nähtawasti wälja jättes põllumajanduse tulukusest era- ja riigimetsadest saadawad tulud. Minu arwates on see tulukus küll wäiksem ja omal ajal, nimelt minewa aasta, see on, 1924. a. eelarwe arutamise puhul, arwasin mina, et kogu meie rahwa sissetulek umbes 20—22 miljardi marga wahel kõigub, arwesse wõttes tulumaksu andmeid ja elatismiinimumi, mis tulumaksust waba, kui ka üldse keskmist sissetulekut perekonna kohta. „Eesti Majanduses“ on arwamisele tuldud, et produktsoon weel wäiksem on ja hinnatakse seal täpsete kalkulationsioonide järele põllumajanduse produktiooni meil umbes 14 miljardi peale ja tööstuse produktiooni 4 miljardi peale, see on kokku 18 miljardit. Kuid ka see wahekord näitab, kui suurt osa põllumajandus meil mängib, andes üle ⅓ kogu arwatawast rahwa sissetulekust ja kandes seega ka wähemalt ⅓ riigi ning omawalitsuse kuludest, kui eeldada ühetasast jaotust põllumajanduse ja tööstuse wahel.

Siinjuures peab aga tähendama, et kaudsete maksude raske koorem lasub põllumajanduse, mitte tööstuse peal. Ka otsekohestest maksudest langeb äri- ja tööstusmaks wälja, sest et see oma iseloomu poolest ennast kergesti tarwitajate peale weeretada laseb ja teatud protsendina kalkuleeritakse kaubahindade määramisel ning tarwitajalt sisse nõutakse. Kuid koormatusest ja selle jaotusest kõneleme siis, kui jõuame eelarwe tulude osa juurde. Praegu waatame aga,

kas on wõimalik põllumajanduse produktiooni suurendada, mis teel, missuguse aja jooksul ja kui palju. Kõigepealt näitab põllu-, heina- ja karjamaa wahekord, et meil wõimalik on intensiivsema harimise peale üle minnes, põllumaa, kui kõige tulukama maaliigi pindala suurust heina- ja karjamaade arwel suurendada. See ei tähenda aga sugugi weel, et sellega peaksime üle minema terawiljade produktiooni tõstmisele, karjakaswatamise arwel, koguni wastupidi näib, et wilja kaswatamise meie ka kõige intensiivsema harimise juures, teaduslikka metoode ja tehnika wiimaseid saawutusi abiks wõttes, ikkagi wäljaweoks produtseerida ja Ameerika nisukuningatega konkureerida ei jõuaks. Küll aga wõime seda teha karjasaadustega, ja seega tuleks põllu pindala suurendamisel erilist tähepanu pöörata loomatoidu ja heina kaswatamisele. Sellejuures eriti lina silmas pidades, kui eksportainet.

Kahjuks ei näita aga meil statistilised andmed mitte produktiivse maa-ala suurenemist. Koguni selle wastu — suureneb mõnes maakonnas taluomanikkude poolt söötijäänud põllumaa arw, mis näiteks 1923. a. üle riigi ulatas 22.496 tiinuni. Andmed on wõetud „Eesti Põllumajandusest“, wiik II. Siin konstateeritakse seda, et mõnes maakonnas on söötijäänud põllumaade arw tuntawalt suurenenud, näiteks Harju ja Pärnu maakonnades. Pärnu maakonnas paistawad silma söödis maa rohkuse poolest Are, Enge, Kaelaste, Wee, Uue- ja Wana-Kariste wallad — 6—12% põllumaast; — Harju maakonnas on palju söödis maad Hageri, Kernu, Saue, Nõwa ja Warbola waldades — 7—10%. Lääne maakonnas on palju söödis maad Jõgisoo — 10, 3% — ja Paliwere — 11,4% — waldades. Wiru maakonnas on lisaku wallas 12,5% põllumaad söödis.

Tuletame siinjuures meelde, et meil on 10.000 popsiserekonda, kellel kokku ainult 6.000 tiinu maad kasutada, nagu põllutöömisteeriumi andmetest selgub. Siin on aga põllumaad üle 22.000 tiinu söödis. Peab ütleva, et see meie oludes, kus maanälg nii suur, on kuritegu, ja et tingimata peaks sarnase nähtuse wastu samme astuma. Omal ajal oli meil seadus, mis wõimaldas söödis maid wälja rentida, aga kahjuks kaotati see seadus ära. Kuid ühtlasi tõendab see asjaolu, et meil põllumajandus siiski sedawõrd

maksudega veel koormatud ei ole, et see omanikka sunniks intensiivsemalt maad harima. Maksud, kui nad ülejõu ei käi, arwatakse kaasa mõjuwat põllukultuuri tõstmiseks. Omalajal kingiti kroonuwalla taludele ostumaksud, mis keskmiselt 60 kuldrubla aastas talukoha kohta wälja tegid — 20 wakka wilja. — Pärismõisate ostutalude omanikud tasusid ostuwõla protsenti wõi rentnikud maksid renti 100 kuldrubla ümber aastas umbes samasuguse keskmise talu eest. Siis oleks wõinud ju arwata, et wõrreldes ostukoha omanikkudega, kes pidid renti wõi ostusummat maksma, et nende seisukord wõrdlemisi majanduslikult palju paremale järjele oleks pidanud jõudma, wõrreldes ostutaludega. Lugu oli aga enamasti ümberpööratud. Räägitakse anekdooti, et kui kroonuwalla talud veel ostumaksu maksid, siis olid igal peremehel saapad, pärast seda aga, kui see ostumaksu maksmine oli ära jäänud, leiti waewalt terve küla peale paar saapaid. See anekdoot on wõib olla liialdatud. Kui nüüd wõrrelda kirikute juures kroonuwalla ja päriswalla peremeeste olukorda, siis paistis silma, et päris mõisatest ostetud talude omanikud suurema maksukoorma peale waatamata paremini elasid. Osalt wõib olla põhjuseks see, et neil maad suuremalt osalt krunti pandi. Kroonuwaldadel on need aga osalt senni alles kruntimata, põllud on kolmes osas, terwel külal ühiselt mitmeskümnes sillus ja lapis; karjamaadühised, heinamaad käiwad mitmel pool aastate järele ühe käest teise kätte. Mõnel pool asuwad need 30 wersta talukohast eemal. Niisugustes oludes ei saa intensiivsest põlluharimisest juttugi olla, ja siin peab kõigepealt looma selleks tarwilikud eeltingimused. Siin muidugi peab selleks sammusid astuma, et sarnased takistawad põhjused kõrwaldataks. Eriti kannatab selle all põllumajanduse edenemine Saaremaal, sest seal on wäga palju endisi kroonumõisaid. On kõneldud maade kruntimise seaduse wajadusest juba mitu aastat, aga sennijani ei ole selle seaduse esitamist veel mitte näha. On kõneldud samuti, isegi deklareeritud walitsuste töökawades, et waja on wähendada miinimume, mis takistawad uute wäikekohtade asutamist. Miinimumid on üles seatud sadade aastate eest oludes, mis praegusele edenemisejärgule enam sugugi ei wasta. Siin oleks seadusandluse ülesanne kõige-

pealt kõrwaldada teelt kunstlikud takistused. Teiseks oleks meil wõimalus suurendada produktiivset pindala soode ja rabade kuiwatamise läbi sadade tuhandete hektaarideni, nagu ma juba nimetasin. Ka ümbruskaudsete wee all kannatawate heinamaade tulutoowus tõuseks selle läbi tuntawalt. Ja mis peasi, siinjuures leiaks tööd tuhanded inimesed aastateks, wõib olla isegi kümneteks ja hiljem ülespidamist ning eluaset kümned-tuhanded perekonnad, kellel puudub praegu nii töö ja leib, kui ka korralik kodu. Kuid nende tööde korraldusel tuleb talitada teistwiisi kui senni. Ei ole mingit mõtet selleks anda üksikutele wäikestele majapidamistele krediite, kus nad ära tarwitatakse, wõib olla, hoopis teisteks otstarbeteks. Siin tuleks talitada kindlate teatud kawade järgi ja teiseks — riiklikkude tööde juures peaks püüdma, et mitte sarnaseid wäärnähtusi ette ei tuleks nendeteostamisel, nagu see minewal aastal silma paistis, kus ettewõtjad wõtawad tööd oma kätte, lasewad töölistel töö walmis teha, wõtawad raha wälja ja lähewad siis kas wäljamaale wõi mujale ning jätawad töölistele palgad maksmata. Meie tööline on nii-kui-nii wiletsas seisukorras ja kui tema waewaga teenitud palk kah saamata jääb ja selle asemel kellegi ettewõtja taskusse läheb, siis wõib seisukord katastroofiliseks muutuda. Kuid suuremas ulatuses soode kuiwatamine on igatahes kaugema tulewiku kawatsus ja wajab, wõib olla, wäliskapitaali. Kuid ma olen kindel, et otstarbekohase riikliku toetuse juures seda ka oma jõududega aegamööda wõib ära teha. Mis aga wõimalik on tänapäew ette wõtta — see on suurendada praeguse põllupinna produktiooni. Kui wäljamaal on korda läinud produktiooni tõsta üle 50%, siis peaks see ka meil wõimalik olema. Kui meil praegustes oludes, kus suuremalt osalt isa-isade wiisi maad harime, nisuja rukkisaak hektaarilt puudades wälja teeb 60—70 puuda, see on 20 puuda wakamaa pealt, siis wõib seda kunstliku wäetuse abil tõsta kindlasti kahekordseks. Kui meie oma põllumajanduse tulukust lähematel aastatel aga ka ainult 20% suudaksime tõsta, teeks see — ma ei räägi siin mitte 100% tõstmisest — wälja 4—5 miljardit, ja selleks ei oleks jookswat talituskapitaali wast mitte rohkem waja kui 1 miljardi wõrra. Selle

läbi saadavad sissetulekud võimaldaksid väljaminekute suurendamist pindala ülesharimiseks, kust omakord juba esimesel aastakümnel tulude suurenemist loota võib.

Narwa kose eksploateerimise küsimusega ühenduses on võimalik osaliselt lahendada ka kunstliku wäetuse küsimust. Siis tuleb silmas pidada ka kõrwalisi töoharusid: linnukaswatust, aiandust, mesilastepidamist, mis tuntawalt sissetulekut wäljaweo ainena wõiks anda. Kuid tähtsa eeltingimusena produktsiooni tõstmisel esineb põllupidaja kultuurilikkus. Ka siin tulewad kõigepealt kawad wälja töötada, nii üldised, kui ka igas üksikus majapidamises, kalkulatsioonid kokku seada, et maksimaalselt ära tarwitada minimaalse wäljamineku juures wäikeselt saadawalt soojusenergiat. Selleks on waja erilist kutselist ettevalmistust, meie praegustele põllumeestele aga agronoomilist abiandmist, kursuseid, loenguid, sellekohast kirjandust, eeskujulikka talusid, ja kõike, mida sellel alal üldse võimalik on muretseda. Ja imestada tuleb, et meil nii wähe leidub inimesi, kellel tahtmist on end sellele tööalale pühendada, sest põllumajanduse juhtimine on kõige huwitawam, kõige tänuulikum, kõige terwem tööala. Kaudselt wõiks ju toetada põllumajandust tollipoliitikaga, vähendades kaudseid maksusid põllupidajatele tarwilikkude ainete, — sool, raud, põllutöomasinad, nahk jne., — pealt, tõstes otsekoheseid makse äriameestele ja suurte waranduste omanikkudele linnas, kes elawad põllumajanduse kulul. Kui korda läheks aga elukallidust alandada, siis wõiks üldist maksukoormat proportsionaalselt alandada ja sellega võimaldada põllupidajatele oma kapitaali loomist. Praegune hoisummade wähesus rahaasutustes tõendab, et maksudest nähtawasti ja wäljaminekutest põllupidajal midagi üle ei jää.

Üle minnes metsade ja maapõue warade hindamisele, peab tähendama, et suurem osa metsadest, umbes 80 riigi omad on ja selle tõttu nähtawasti oma suure absoluutse wäärtuse peale waatamata wäga wähe tulu annawad. Riigil on 759.932 hektaari metsa. Selle wäärtus tiinude järgi teeb 60.794.500.000.— Tulu on riigimetsadest eelarwes ette nähtud 590.300.000.—, kulusid, kui meie keskwalitsust arwesse ei wõta, 187.968.700.—, nii et puhas tulu riigi metsadest oleks ai-

nult 302.000.000.— See teeb wälja umbes $\frac{1}{2}$ % metsade kogu wäärtusest, tähendab, waewalt $\frac{1}{200}$ oma wäärtusest. Ja ometi meil kahesaja-aastaseid raienormisid ei ole, ei ole neid isegi saja-aastaseid, ja ei wõi öelda, et meil metsade külamise peale ülearu oleks wälja antud.

Maapõue waradest on riik oma algatusel asunud põlewkiwi ja turba eksploateerimisele. On wälja andnud kontsessioonäridele peaaegu terve põlewkiwi maa-ala, kuid õnnetuseks ei ole senni aga kontsessioonäride hulgas leidunud, peale üksikute erandite, tõsiseid ettewõtjaid, waid tegemist on suuremalt osalt spekulantidega, kellel endal igasugune kapitaal puudub ja wäljamaa kõige kahtlasemat sorti äriameestega. Soliidkapitaal wõiks siin nii tööliste suuremaid töowõimalusi pakkuda, kui ka wäärtusi luua, mis omamaa tarwidust õlide järgi täiel määral wõiks rahuldada, kui ka wäljaweos tähtsale kohale tõusta.

Õlide saawutamisest oleneb suurel määral ka meie kaubalaewastiku edu, sest kõige ökonoomilisemad on mootorlaewad, ja kui meil õlid omast käest ilma igasuguste kaudsete kuludeta saadawal, wõiksim meie siingi praegusest kiratsemise seisukorrast wälja jõuda, ja ka laewanduses teistega konkureerida.

Kütteainena jääb põlewkiwi arwatawasti teisele kohale, olgugi, et ta siin turbaga wõistelda võib. Ma ei taha siin pikemalt peatada riigi turbatööstuse juures, sest sellest on hiljuti komisjonis pikemalt räägitud, aga peab tähendama, et ehk ta küll otsekohest rahalist tulu andnud ei ole, kuid siiski kaudselt töowõimalusi muretsedes ja kütteainet andes oma otstarwet on täitnud. Ta on vähendanud wadjadust wäljamaalt sisseweetawa kiwisõe järele ja on wõimalusi andnud kokku hoida metsamaterjaali, mida omakorda wälja võib wedada. Kõigesuuremaks energiaallikaks on aga magaw printsess „Narwa kosk“, mis ootab muinasjutulist kuningapoega, kes teda unest ärataks. Ja ootawad ka teised wäikesed printsessinnad, et ärkada ja särawat walgust oma ümbruses helkima panna! Meie tööstus odawa elawtööjõu peale waatamata ei suuda siiski suurtööstusega wõistelda. Kui meie annaksime odawa energia masinate käimapanemiseks, võib olla, hakkab see asi seal ehk siis ka paremini liikuma.

Kuid peale nende tähtsamate leidub meil weel ka muid maapõue warasid, mis

wäljaweo artiklitena teatawat osa wõiks etendada ja töölistele tööd anda. Kuid peale tsemendi, mille wäljaweost näeme, et saadud on 92 miljonit marka, ei leidu wäljaweetawate kaupade nimekirjas muid maapõuewarasid ega nende saadusi; omal ajal weeti meilt isegi trepikiwa ja graniiti wälja. Mäletan, et enne sõda wäikestel purjekatel hea teenistus oli raudkiwide weoga, mida rannikutel leidub määratud hulgal. Ma ei räägi siin Wasalemma ja Saaremaa marmorist, suurewäärtuslikust litograafiakivist, mille lademed Muhus ja Kesselaidul, gip-sist, wosworiitidest jne.

Kõik seda üles lugedes, peab ütleva seda: olgugi, et „ei hõbedat, kulda ei leita me' maalt“, on siin siiski peale wiljakandwa mulla ka palju muid wäärtusi, mille otstarbekohasel kasutamisel rahwamajanduse edenemiseks suur tähtsus.

Peale põllumajanduse ja maapõue waranduste on meie maa tähtsam produktiooni ala meri, mis kalameestele sama, kui maameestele nende põld. Mere wäärtust rahwamajanduslikult raha peale hinnata on väga raske, kuid et kalaasjandus oma tähtsuse poolest põllumajandusest kui mitte järgmisele, siis kahtlemata kolmandale kohale wõib tõusta, seda julgaksin ma küll loota. Kui palju kalaasjandusesse kapitaali mahutatud on, seda on andmete puudusel wõimatu öelda, kuid igatahes mitte palju, kui meie silmas peame, mida meie kalamehed tarwitawad. Elukutselisi kalamehi on meil wähe, kalandust tarwitatakse ainult kõrwaltööna saartel ja rannikutel. Kalameeste perekondi on meil umbes 3.000 ümber, nii et nende püügiriistadesse mahutatud raha ei ulata üle 150 miljoni. Sellel alal oleks

meil eriti tarwis organiseerimist ja organiseerimistööd ning kapitaali, et see loomuwastane nähtus ära kaoks, et meil selle peale waatamata, et meredega piiratud oleme, wälisriikidest kalasaadusi sisse weetakse. 1923. a. on üksi heeringaid sisse weetud üle 200 miljoni wäärtuses, rääkimata sellest, et meie sisewetes ka kunstlikku kalakaswatust väga headel tingimistel wõiksimine edendada. Ma wõiksin ühe iseloomustawa näite tuua, mis majanduselu juhtidel, wõib olla, teadmata on, nimelt seda, et meie silku siiski 24 tunni pärast pärast seda, kui nad merest püütud, suitsetatult ja wärskest Wars-sawi turul müüakse. Seda wäljaweo ala ei ole kahjuks mitte Eesti kapitaal organiseerinud, waid seda tööd on teinud lät-lased. Saaremaal püütakse — wiimasel ajal on märgata wäljawedu õige suurel määral — silku, töötatakse ümber ja saadetakse mootorpaadiga Windawi ja sealt raudteega edasi, nii et 24 tundi pärast seda, kui kalad merelt püütakse, nad juba Wars-sawi turul saadawal on. See on ainult wäikene näide selleks, missuguses sihis tuleks tegutseda ja nii wõiksimine otstarbekohaselt organiseerides kalaasjandust sellest leida toetust wäljaweoks.

Juhataja **M. Martna**: Et koosolek üle kahe tunni kestnud ja kõneleja teatab, et tema weel üle tunni kõneleb, siis kawatsen kuulutada weerandtunnilise waheaja. (Hüüded: Lõpetada!) Ettepanek on tehtud koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek vastu wõetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 10 õhtul.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **J. Tõnisson**.

Abiesimees **M. Martna**.

Sekretäär **T. Kalbus**.

Abisekretäär **J. Piiskar**.

